

14

Revista del Vinalopó

Publicació anual de ciències socials de les comarques del Vinalopó

Cartes de Poblament del Vinalopó
LA REPOBLACIÓ DESPRÉS DE L'EXPULSIÓ

CEL

Centre d'Estudis Locals del Vinalopó

El repoblament de la vila de Novelda després de 1609

M^a del Carmen Blasco García
Carmel Navarro i Belmonte

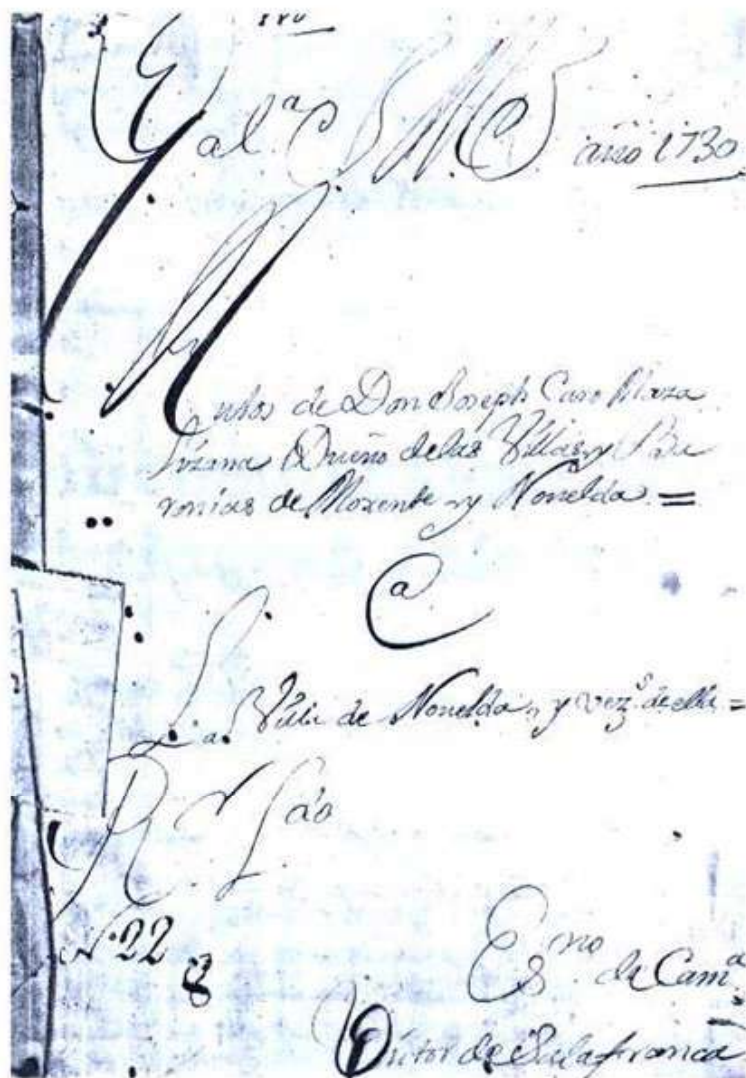
Al llarg de la dècada de 1970 es va despertar un cert interès per la publicació de les cartes de població elaborades a les localitats de les nostres terres afectades per l'expulsió dels moriscos. Vam tenir la fortuna, després d'uns anys d'intensa recerca, de localitzar als fons de l'Arxiu del Regne de València (ARV) el document corresponent a Novelda, el qual veuria la llum l'any 1980 en un petit opuscle editat pel Servicio de Actividades Culturales de la Il·lavors Caja de Ahorros de Alicante y Murcia (zona de Novelda) acompanyat d'un breu comentari introductori (Blasco García i Navarro Belmonte, 1980). Els anys han passat i ara que tenim una visió més completa d'aquells anys convulsos potser és temps de revisar la imatge que vam haver de donar aleshores d'un text tan significatiu i il·lustratiu de les vicissituds que patí el règim senyorial valencià en el curs de l'edat moderna però que resulta també, i a la vegada, una mica excepcional, sobretot per la seua gènesi i les nombroses anomalies formals que presenta (anomalies que, increïblement, no van impedir la seua vigència i que encara siga el document que per més temps ha marcat la trajectòria històrica de Novelda).

Comencem per l'excepcionalitat (aparent): a Novelda no hi ha una carta de població pròpiament dita, és a dir, un document contractual signat al moment de la repoblació, degudament autoritzat i registrat davant notari. Estava previst fer-la, fins i tot s'havia decidit el dia. Però... en l'estat actual dels nostres coneixements, res no ens indica que això haja tingut lloc mai. La possibilitat que una escriptura d'aquestes característiques arribara a formalitzar-se per després perdre's, per altra banda, és remota. I el cert és que pocs anys més tard, cap a finals de la tercera dècada del segle XVII, ja no se'n tenia cap exemplar disponible. Tampoc no se'n disposa durant el segle següent quan, amb motiu dels diversos plets plantejats pels veïns de la vila contra els drets senyorials, s'ha de recórrer reiteradament a copiar el text que sota el títol de "Població de Novelda" es trobava enqua-

dernat amb la còpia municipal dels Capbreus de 1625-1628. Un trasllat de 1730 d'aquest document, el més complet i literal dels que coneixem, és el que va ser objecte de la nostra publicació de 1980. Vam trobar-lo al lligall titulat *Autos de don Joseph Caro Maza de Lizana, dueño de las villas y baronías de Moxente y Novelda, contra la villa de Novelda y vecinos de ella*, conservat a l'ARV, sota la signatura *Escribanías de Cámara*, any 1730, expedient núm. 22. Posteriorment, i també per qüestió de litigis, se'n van realitzar altres versions, normalment traduïdes al castellà. Del *Memorial ajustado* d'un d'aquests litigis inacabables procedeix aquesta descripció de l'aspecte físic que presentava l'original:

los Capítulos de Población de la Villa de Novelda se hallaban en el Cabreve del Doctor Gregorio Mingot, que empezó en el año 1625 y éste en forma de libro con cubiertas de badana negra, [...] que al principio de él se hallan diez y ocho fojas,

que componen un quadernillo, y aparece que todas ellas están manchadas en la parte inferior como de aceyte, cuya mancha no pasa a las de los Cabreves; y que la última del citado quadernillo denota haber estado doblada, y se halla como manchada de uso natural, lo qual corresponde a dos partes de los quatro dobles; después de las nueve primeras fojas que están en blanco, se lee al principio de la décima lo siguiente: Población de la Villa de Novelda, y a continuación los treinta capítulos (que conforman con la copia presentada por Mira y Navarro) sin que conste expresión de día y lugar de su otorgamiento, ni de las partes que intervinieron, ni de Escribano que autorizase. Y también se observa en dicho papel puesto en el libro de Cabreves, que en la mayor parte de los referidos treinta capítulos se advierten algunos barrados y ocho sobrepuestos. Y después de las seis fojas y media donde están escritos los capítulos, se hallan dos en blanco con que se concluye el expresado quaderno¹.

Figura 1:
Autos de don Joseph Caro Maza Lizana, dueño de las villas y baronías de Moxente y Novelda, contra la villa de Novelda y vezinos de ella (Arxiu del Regne de València, *Escribanías de Cámara*, any de 1730, expedient núm. 22, ff. 3 r.-13 v.).

¹ *Memorial ajustado hecho de orden del Consejo, con citación y asistencia de las partes, del pleyto que se ha traído a él en grado de segunda suplicación y se ha seguido en la Audiencia de Valencia entre Manuel Navarro y José Mira Chacon, labradores y vecinos de la Villa de Novela, en el Reyno de Valencia; y Don Pedro Maza de Lizana, antes Caro, Marqués de la Romana y Dueño de dicha Villa; y por su muerte, con Doña Margarita Sureda y Valero, Marquesa viuda de la Romana, como Madre, Tutora y Curadora de Don Pedro Caro Maza de Lizana. (- -)*

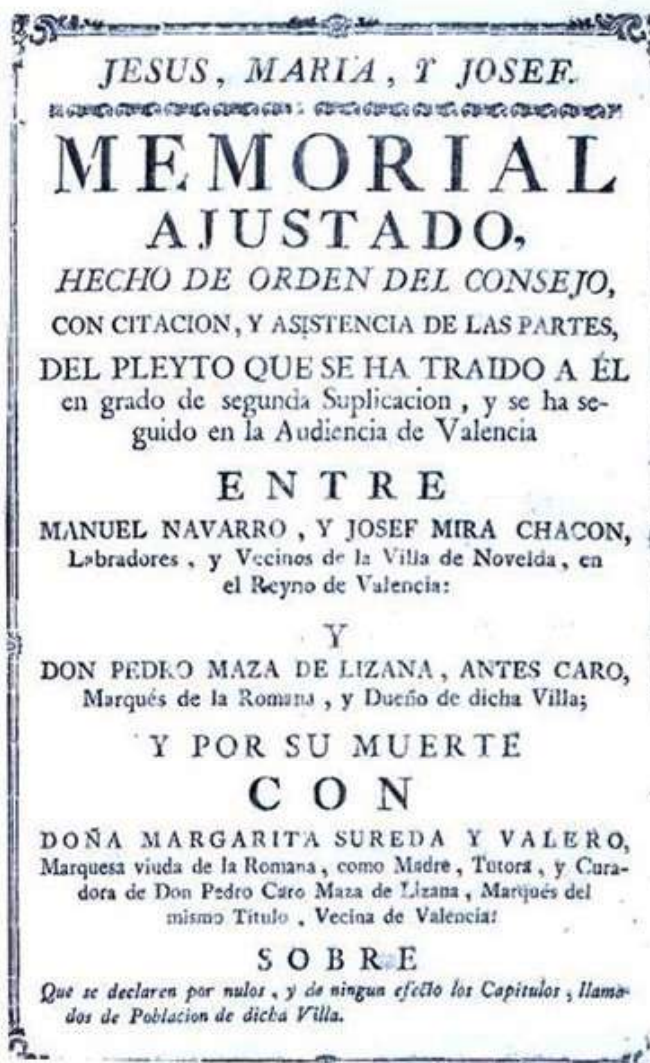

Figura 2:
Memorial
ajustado..., Madrid,
1784, 66ff.

utilitzades més endavant, tant per la vila com per alguns dels seus veïns, per a qüestionar la validesa dels Capítols (entre 1659 i 1679 i en la dècada de 1720, en ambdues ocasions davant la Reial Audiència de València; i entre 1765 i 1789, davant la mateixa audiència i el Consejo de Castilla). Però els tribunals van reafirmar-los sempre en el seu paper de nucli central del conjunt de les relacions senyoriales a Novelda, si bé admetent que amb el pas del temps alguns dels seus apartats havien caigut en l'oblit i altres havien estat esmenats per successives concòrdies (1702, 1704, 1715, 1730, 1749...). Podria dir-se, per consegüent, que van estar vigents fins al decret de les Corts de Cadis de 6 d'agost de 1811, que abolia les disposicions re-

La publicació, acceptació i signatura de la carta havia de fer-se a principis de setembre de 1611. És el que es declara al text imprès dels primitius establiments, molts dels quals tenen data del 4 de setembre, dia que estava assignat per a això. Al seu encapçalament aquests inclouen la referència que don Pedro Maça, en nom de la seua esposa donya Isabel Maça Vallebrera, senyora de Novelda, "ha admés y fet y fernet nova població y capitulació de dita vila ab acte rebut per lo notari infraescrit a quatre dies del mes de setembre del dit any mil si-cents y onze"². L'afirmació (que tan mal casa amb tot el que hem escrit respecte de la formalització o no de la Carta) l'hem d'entendre en el context d'unes escriptures la part fonamental de les quals anava impresa (i, per tant, havia d'haver estat encomanada a un obrador d'impremta d'Oriola o de València amb dies o setmanes d'anticipació)³. Per altra banda, s'hi pactaven unes condicions econòmiques que milloraven les ofertes en la redacció dels Capítols, sense arribar a arreplegar totes les esmenes i precisions anotades als marges d'aquell document.

Totes aquestes irregularitats van ser

(→) Marqués del mismo Título, vecina de Valencia: Sobre Que se declaren por nulos, y de ningún efecto los Capítulos, llamados de Población de dicha Villa, Madrid, 1784, 66 ff. (l'Ajuntament de Novelda va adquirir durant la dècada de 1980 un exemplar d'aquesta publicació, que deu trobar-se ara a les dependències de l'Arxiu Municipal, en endavant AMN). El fragment reproduït és al f. 12 v.

² A(rchivo) (de la) F(undación) C(ultural) M(edina) S(idonia), Legajo 264. Copia de una escritura de primitivo establecimiento hecha a uno de los pobladores de la villa de Novelda, en 5 de setiembre de 1611, s. f.

³ El Memorial ajustado... citat a la nota 2, referint-se a aquest primitiu establiment, afirma explícitament: "...cuyo exordio, pactos y fin del establecimiento, a excepción de los nombres de los testigos y firma y signo del escribano están impresos..." (f. 13 r.).

ferides a jurisdicció i drets exclusius, privatius i prohibitius (regalies), i la llei de 29 de juliol de 1837, que va eliminar el delme eclesiàstic. Més enllà, en tant que contracte entre particulars, segur que podríem allargar-li la vida encara uns quants anys.

Després de la incorporació al regne de València, a principis del segle XIV, els reis feren ús del seu domini de les nostres terres i dels seus habitants musulmans per a dotar de patrimoni i de rendes les seues dones i fills. En el cas dels municipis actuals de Novelda i la Romana, aquesta etapa acaba definitivament l'1 de maig de 1393, data en la qual els reis d'Aragó, en Joan I i na Violant de Bar, van fer donació de Novelda i la Mola a Pero Maça, *el Barbut*. Una altra fita important en el procés de senyorialització fou la concòrdia del 20 de juliol de 1498 entre el senyor temporal i el bisbe de Cartagena, don Juan de Medina, a la diòcesi del qual pertanyia aleshores la vila, per la qual es permetia al primer assumir íntegrament la percepció de delmes (a canvi de 60 lliures anuals). L'expulsió dels moriscos, en octubre de l'any 1609, acabarà suposant el punt d'inflexió definitiu en aquest procés, ja que comportà una transformació substancial de les característiques del nostre règim senyorial, tant pel volum dels béns directament afectats (va passar a mans senyoriales més del 80% de totes les propietats immobles de Novelda: terres, cases i aigua de regadiu), com, especialment, per l'oportunitat d'incrementar els drets que el senyor tenia sobre aquells.

Contra el que podíem haver pensat (que van ser les Cartes de Població i les seues condicions les que van atraure els "nous pobladors"), l'arribada d'immigrants va ser immediata. Des de ben aviat veurem moure's per la vila nousvinguts a la recerca de terres on guanyar-se la vida, encara que si no era per circumstàncies excepcionals difícilment accedien al registre documental⁴: a principis de desembre de 1609, per exemple, Vicent Costa, d'Alacant, i Bartolomé Peres, de Jumella, rebien en arrendament dues parcel·les propietat de l'església (Sala Cañellas, 1976, 15). Per les mateixes dates, comencen a fer-se presents als llibres parroquials: ja el 27 d'octubre de 1609, el Racional de Difunts anota que mataren un veí d'Elx; el 8 de desembre, que moria la dona d'un veí de Guardamar; l'endemà, que la morta era una filla "*de Juan Selfa, de la güerta de Alicante*"; el 6 de gener de 1610, la dona d'un altre llaurador de l'horta d'Alacant ("*Vicente Molina*"); el 15 febrer següent el decés afectava Ginés Llinares, veí d'Alacant, del qual es diu expressament, per primera vegada, que era "*poblador en esta villa*"⁵, etc.

Afortunadament ara disposem de prou documentació com per a avaluar amb relativa precisió i detall els moviments de la població local durant la primera meitat del segle XVII. Mirarem de reconstruir-los donant, primerament, algunes xifres (taula I).

---

⁴ L'única anotació posterior a l'expulsió que recull el llibre *Judiciari y Contestador de 1609* fa referència a la punyalada que un cert Pau Calbo hauria fet a Francés Albeza ("Pau", 24 de desembre); ambdós eren forasters (familiars del segon adquiriren cases a Novelda en 1610).

⁵ A(rxiu) (de la) P(arròquia) (de) S(ant) P(ere) (de) N(ovelda). *Racional de Difunts de 1596 a 1644*, f. 119 v.-121 r. Altres de les seues sèries ens donen la mateixa impressió: els 22 baptismes de cristians vells de 1609 s'havien convertit en 53 en 1610, es van mantenir en 57 en 1611, i en 58 en 1612.

Valor de les hisendes dels cristians nous i vells en 1590				
	Veïns	%	Capital (en lliures)	%
Cristians nous	334	78,96	80.460	81,73
Cristians vells	89	21,04	17.980	18,26
Total	423	100,00	98.440	100,00
Font: AMN, <i>Tresllat de la tacha de l'any 1590</i> (elaboració pròpia) ⁶ .				

Taula I.

El document més antic, la Giradora de Sarrià, registra l'aigua i les parcel·les de terra d'*horta vella* que tenien en propietat els habitants de Novelda en les dues darreres dècades del segle XVI i durant la primera del XVII. Després de la desaparició dels moriscos es va mantenir en vigor només pel que fa als béns dels cristians vells, en endavant anomenats de *natural*⁷. El seu estudi ens ha permès obtenir una relació de propietaris de les dues comunitats, amb noms i cognoms, pensem que bastant completa malgrat tractar-se d'un document de caràcter fiscal, ja que el zel del seu redactor, Baltasar Sarrià de Baltasar, nét de l'últim alcadí morisc, el va portar a incloure-hi fins i tot veïns que no tenien propietats rústiques (també el *Tresllat de la tacha* incloïa contribuents sense capital). En contrapartida, les xifres resultants dels nostres recomptes deuen estar una mica inflades, perquè no tots els "noms" poden ser considerats estrictament contemporanis. Sumant els propietaris de la Giradora amb alguns individus presents al Judiciari i Contestador de 1609, hem trobat per a abans de l'expulsió un total de 114 contribuents o habitants d'origen cristià, que posseïen 63 llinatges o cognoms distints. Tenint en compte l'advertiment precedent, són quantitats compatibles amb els 89 contribuents de la dita ètnia de 1590, o els 95 cristians vells útils militarment que enregistraven les autoritats valencianes el mateix 1609⁸.

Les cases de la vila abandonades pels moriscos van ser repartides per l'administració senyorial quasi un any abans que les terres i l'aigua. El *Llibre dels aprecios de les cases que el senyor conte de la Granja a establert als vazalls de la vila de Novelda*⁹, datat el 13 d'octubre de l'any 1610, reporta el seu valor i a qui va ser-li adjudicada cadascuna. S'hi recullen 217 adjudicatariis, que duïen 116 cognoms diferents. Quasi el 60% dels premiats en aquest repartiment (130 individus) vivien a Novelda abans de l'expulsió. Com que és un nombre lleugerament superior al de contribuents anotats a la Giradora, haurem d'entendre que a alguns dels fills de les famílies

⁶ AMN I, Govern, Estadística, sig. 73/4, *Tresllat de la tacha del any 1590 fet per mi Cristófol Corbí, notari públich*. El lector atent observarà com, sense alterar-hi els totals, hem modificat les xifres i proporcions de cristians nous i vells. En 1980 la tria va ser intuïtiva, basada en l'aparença formal dels cognoms; ara hem pogut aprofitar els estudis onomàstics realitzats sobre el conjunt dels llinatges existents a Novelda en els segles de l'edat moderna.

⁷ Una descripció d'aquesta font es troba a Blasco García i Navarro Belmonte (2010, 145-147). També pot consultar-se a AFCMS, *legajo 276*.

⁸ *Relación de la gente y armas que se hallan en las ciudades, villas y lugares de christianos viejos...* del 20 d'agost de 1609 (transcripció a Boronat y Barrachina, 1901, t. II, 35).

⁹ L'encapçalament interior diu: 'Memòria del apreament de les cases de la Població de la vila de Novelda, apreades per Anthoni Ruvio y Juan Esteban, obrers de vila, a 13 de octubre any 1610'. Treta esta memòria de l'original que féu Pere Quexans, nottari (AFCMS, *legajo 276. Libro de Cabreves de Novelda fechos por el Doctor Mingot, año 1625*).

d'origen cristià de la vila la tragèdia morisca els donà l'oportunitat d'emancipar-se. Sabem, a més, que (per la raó que fóra) no tots els naturals del poble van optar a alguna de les cases morisques: almenys 12 veïns, que reapareixen als Capbreus de 1625, no figuren al *Llibre dels aprecios*. Per altra banda, entre els nouvinguts la diversitat onomàstica és major que entre els naturals: són només 87, però porten 67 llinatges (més del 57% del total dels que ara podem comptabilitzar).

La dècada següent és de consolidació. Segons testimoni del sergent major Gaspar Gil, en 1625 a la vila es podien mobilitzar fins a "210 ynfantes, todos hombres ágiles para el manejo de las armas"¹⁰. I entre 1625 i 1628 es van presentar davant l'escrivà o notari senyorial per a reconèixer els béns que la Senyoria els havia entregat en emfiteusi fins aleshores un total de 230 pobladors. Com que els repartiments havien arribat a pràcticament tots, o a quasi tots els habitants, és presumible que el nombre total d'emfiteutes i el de veïns de la localitat no diferiria molt; de fet, l'índex dels Capbreus començats eixe any es presenta en la còpia de l'Arxiu Senyorial (AFCMS)

sota el significatiu títol de *Baldufari dels noms de totes les perçones que ai en la present vila de Novelda en lo any 1625*¹¹. Un testimoni addicional d'això el representen la *Revista de les Armes* de 1635 (que registra 239 homes, és a dir, 6 comandaments, 2 cavallers sense graduació i 231 soldats)¹² i el *Vecindario del Reyno de Valencia justificado con testimonios de los escribanos de las Poblaciones hecho en el año 1646* (on Novelda té 239 cases i 244 veïns, segons recompte propi¹³, coincident amb el d'Henry Lapeyre).

La taula II ens permet fer algunes afirmacions interessants. Si mirem les xifres corresponents a 1625-1628, podem observar que el percentatge de naturals de la vila o "antics pobladors" ha crescut: ara són el 65% dels que capbreven (150 individus), mentre que els "nous pobladors" s'han reduït a 80 (67 que poden lligar-se a persones ja presents en 1610, més 13

Memoria del repartiment de les Cases de la Vila de Novelda	
Per la Casa de San Juan de Montal	75 l' s
Per la Casa de San Mateo a San Juan y los caseros de San Juan y Carbo	70 l' s
Per la Casa de San Juan de Piquet	70 l' s
Per la Casa de San Juan de P. de San Juan	130 l' s
Per la Casa de San Juan de Magallon	110 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	70 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	25 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	75 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	100 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	200 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	75 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	60 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	290 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	110 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	120 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	75 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	200 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	140 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	150 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	200 l' s
Per la Casa de San Juan de San Juan	160 l' s

Figura 3: Llibres dels aprecios de les cases... de 1610.

¹⁰ AMN III, Corts, sign. 61, Judiciari i Contestador 1625, paper solt datat el 10 d'agost.
¹¹ AFCMS, leg. 276. *Libro de Cabreves de Novelda fechos por el doctor Mingot, año 1625*. És descrit a Blasco García i Navarro Belmonte (2010, 142).
¹² AMN, Judiciari i Contestador 1635, 27 juliol.
¹³ ARV, Generalidad núm. 4829, ff. 338-343 r.

immigrants recents). Però aquestes xifres no donen idea de la importància del moviment de la població: en 1625 havien desaparegut 35 llinatges (44 caps de família); dels 67 llinatges (87 caps de família) incorporats en 1610, 29 (32 caps de família) no s'hi van quedar; els altres 6 llinatges desapareguts pertanyien a la població anterior a l'expulsió. Un 43,28 % dels que van venir en 1610 com a nous pobladors no s'hi van quedar.

Permanència i incorporació de cristians vells (entre abans de 1609 i 1625-1628)										
	Abans de 1609		1610				1625-1628			
	Cognoms	habitadors	Cognoms	%	habitadors	%	Cognoms	%	habitadors	%
Abans de 1609	63	114	49	42,24	130	59,90	54	50,94	150	65,21
S'incorporen en 1610			67	57,75	87	40,09	39	36,79	67	29,13
S'incorporen entre 1611 i 1628							13	12,26	13	5,65
TOTAL	63	114	116		217		106		230	

Taula II. Conèixer la procedència d'aquest important contingent d'immigrants no és fàcil. Podem fer-nos-en una idea a partir d'una significativa mostra que hem obtingut de diferents fonts. La major part procedeix dels aveïnaments tardans, enregistrats entre 1619 i 1629 als llibres de la sèrie de Judicaris i Contestadors¹⁴; que solen especificar si es tracta de persones que fa molts anys que viuen a la vila o no. El *Llibre dels aprecios* també pot ratificar-ho, atès que dóna alguna vegada notícia de la procedència del nou propietari, igual que els capbreus¹⁵.

Amb això s'ha confeccionat la taula III, on veiem que la major aportació provenia de l'entorn de la ciutat d'Alacant (només la comarca de l'Alacantí representa el 48 % del total de nous pobladors); entre les altres comarques valencianes tan sols destaca la Foia de Castalla (16,00%), mentre que la Corona Castellana fa una aportació similar en nombre a la Foia, però molt diversificada quant a les localitats d'origen. Gairebé tots els aveïnats eren llauradors, encara que també hi havia un carnisser, un sastre, un fuster, un ferrer i un passamaner.

Taula III.

Procedències conegudes dels nous pobladors arrelats en 1625-1629			
COMARCA	LOCALITAT	nº	%
L'Alacantí	Alacant (amb Sant Joan i Benimagrell)	17	34,00
	Agost	4	8,00
	Mutxamel	3	6,00
		24	48,00

¹⁴ AMN III, Corts, sign. 61, Judicaris i Contestadors de les Corts del Procurador General i del Justícia de 1619 i 1620; Judicaris i Contestadors del Justícia de 1622, 1623, 1625, 1626, 1627, 1628 i 1629.

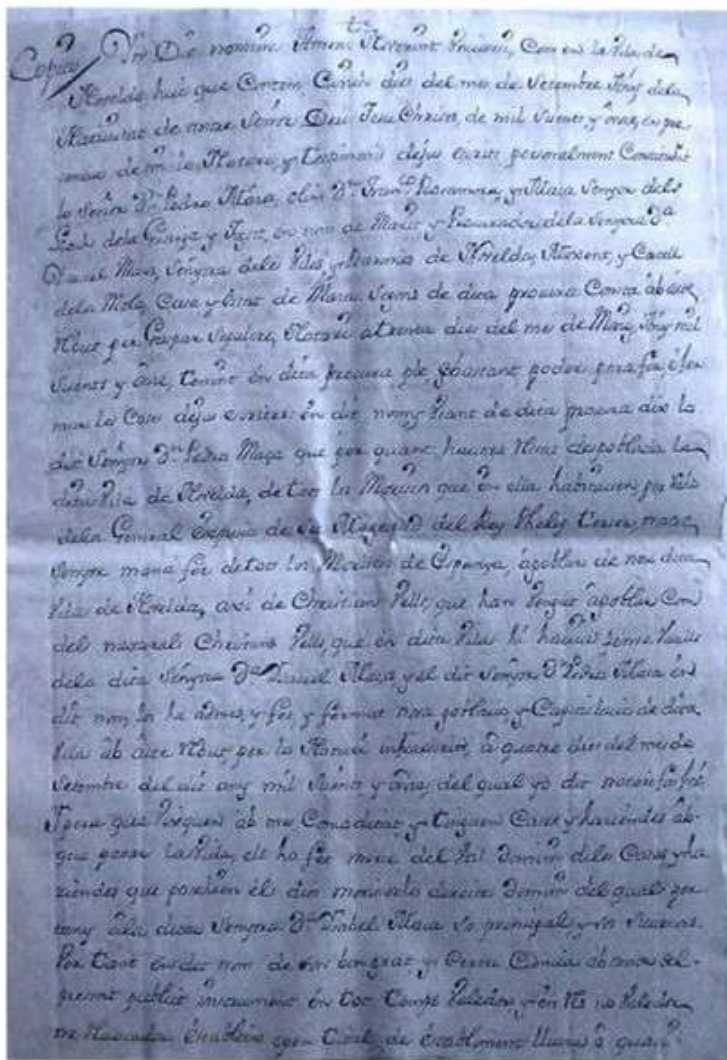
¹⁵ En algun cas la procedència ha estat suggerida per Cantó Gómez (2004, 332).

Foia de Castalla	Tibi	2	4,00
	Onil	1	2,00
	Castalla	4	8,00
	Biar	1	2,00
		8	16,00
Baix Vinalopó	Elx	4	8,00
	Crevillent	1	2,00
		5	10,00
Valls del Vinalopó	Monòver	1	2,00
	Monfort	1	2,00
		2	4,00
Resta del Regne València	Moixent	2	4,00
	València	1	2,00
		3	6,00
Aragó? Castella?	Las Cuevas	1	2,00
Corona de Castella	Saix	1	2,00
	Ilecla	1	2,00
	Almansa	1	2,00
	Tobarra	1	2,00
	Chinchilla	1	2,00
	Cosar	1	2,00
	Villarrobledo	1	2,00
		7	14,00
TOTAL		50	100,00

El contracte emfitèutic serà el procediment escollit per a l'adjudicació dels béns. És un pacte entre la senyoria i el tenidor dels béns en virtut del qual aquella entrega a aquest el domini útil dels béns atorgats i en conserva el domini directe. El fet que un important contingent de cristians vells originaris de Novelda (els "antics pobladors"), amb el temps gairebé tots, accediren al domini útil dels béns dels moriscos va suposar un canvi qualitatiu en la seua situació personal, tot i que els aspectes jurisdiccionals, com veurem, es van mantenir inalterats.

Hem parlat de la singularitat de la documentació amb la qual comptem per a entendre el marc legal del procés de repartiment de les propietats dels cristians nous a Novelda. Per començar disposem d'uns Capítols de Població, que recullen les condicions que cada nou poblador havia d'acceptar i que de fet, com a emfiteuta, se suposa que reconeixia individualment, com queda reflectit a l'escriptura d'establiment de Ginés Servellera¹⁶. Hi ha, d'altra banda, algunes còpies de les escriptures d'establiment pròpia-

¹⁶ "Lo qual y les condicions d'ell, y dits capituls y acte de nova població li és estat llegitt per mi, lo notari ynfrascrit, y havent entés bé tot lo desús dit y acceptat, promet y se obliga de guardar, pagar y cumplir tot lo contengut en lo present acte y dits capituls y acte de nova població, del modo y manera que està referit y declarat en aquells, axí com si los dits capituls se tornaren a expressar y escriure en la present acceptació; los quals vol haver aquí per expresats, com si de verbo ad verbum fosen escrits" (AFCMS, Legajo 264, s. f., Còpia de una escritura de primitivo establecimiento hecha a uno de los pobladores de la villa de Novelda, en 5 de setiembre de 1611).

Figura 4:
Primer full de Copia
de una escritura
de primitivo
establecimiento
hecha a uno de los
pobladores de la
villa de Novelda, en
5 de setiembre de
1611 (Archivo de la
Fundación Cultural
Medina Sidonia,
legajo 264).

tan dures com a Novelda (Sánchez Recio, 1979).

Hem vist que el gruix dels repobladors s'hi havia assentat ja en octubre de 1610. Amb tota probabilitat, juntament amb les cases, devien haver ocupat també la totalitat de les terres de l'horta anomenada "vella", l'horta de ple dret, la que tenia assignada l'aigua de reg, que els musulmans i moriscos havien cultivat anteriorment amb una dedicació que es pot rastrejar molt bé a les pàgines de la Giradora de Sarrià. No hi ha cap document de l'època que ens ho diga, però l'afirmació es desprèn de les declaracions posteriors contingudes en establiments i capbreus, i és també el més lògic: almenys d'alguna cosa havien de viure els "nous pobladors" els anys 1610 i 1611.

Les autoritats valencianes van ordenar llavors repoblar i formalitzar les escriptures de repoblament (Ciscar Pallarés, 1993, 198). El fruit local d'aquesta crida són els Capítols de Població. Les anotacions marginals que contenen, algunes de les quals estan més elaborades que la redacció original, demostren que les negociacions degueren ser, com a poc, intenses. Però no hi ha res que demostre que s'arribà a un text definitiu i acceptat per part dels pobladors.

Els establiments van començar a fer-se el 4 de setembre de 1611, el mateix dia que s'havien de signar els Capítols. La majoria dels contractes es van consolidar al llarg d'eixe mes de setembre i en el següent. El notari disposava de còpies impreses de l'escriptura, a falta només d'incloure-hi el nom del poblador i la descripció dels béns establits. El text imprès arrellega amb molta cura tots els aspectes econòmics del contracte emfiteutic.

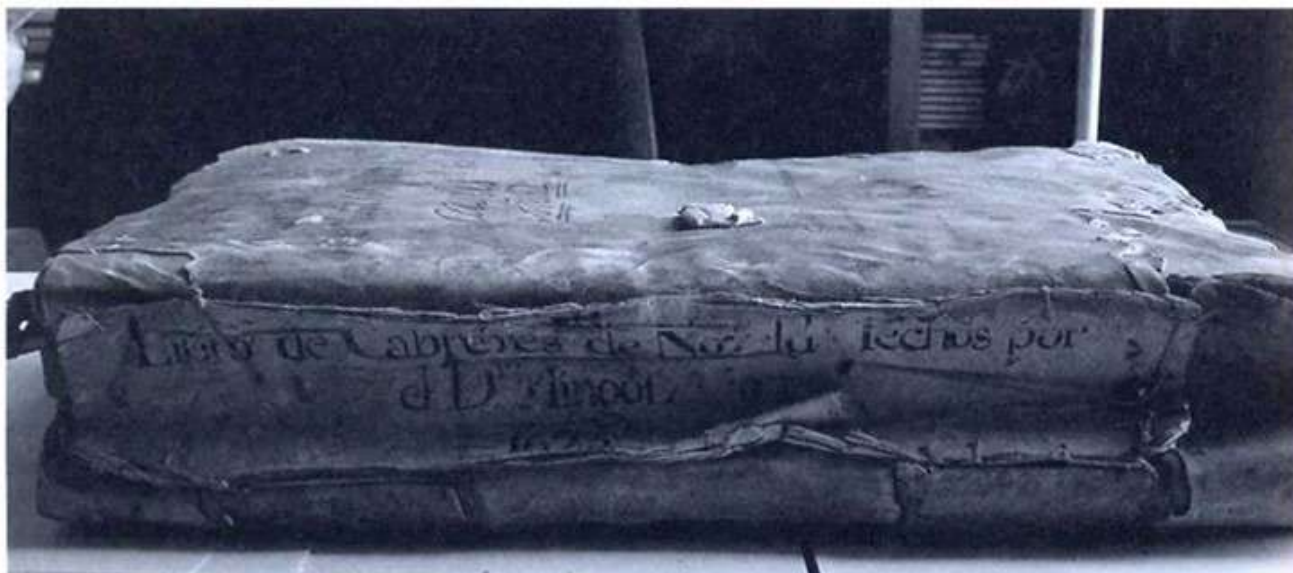
ment dites, que només arrelleguen explícitament les obligacions emfiteutiques, i que modifiquen les condicions econòmiques del pacte proposat als Capítols. I, per acabar de complicar el panorama, resulta que als capbreus posteriors, que ja hem dit que tenen data de 1625-1628, es modifica el contingut de les escriptures d'establiment, explicitant dos aspectes nous: el pagament de censos en metàl·lic per les terres i l'aigua, i la subjecció a fadiga i lluisme, aspectes tots dos que només estaven reflectits als Capítols. Què va passar? Quina explicació es pot donar a tanta irregularitat?

Les negociacions per l'aspecte econòmic dels repartiments degueren ser complicades, com va passar a tants altres llocs. Els exemples són nombrosos (Ciscar Pallarés, 1993, nota 2; 212-213); sense anar més lluny en trobem un en el cas d'Elda, on va haver-hi importants rebaixes un any després de signar la seua carta de població, tot i que en alguns aspectes les pretensions inicials no eren

Per això crida l'atenció el fet que, a banda de la rebaixa en les particions de fruits, només s'hi especifica el pagament del cens en metàl·lic per a les cases; no es diu res del que han de pagar terres i aigua.

Encara que són pocs els exemplars coneguts d'aquest primitiu establiment, les notícies recollides als posteriors Capbreus ens han deixat entreveure una altra notable característica: es repartiren totes les cases, i bona part de les terres d'horta vella i aigua que havien tingut els moriscos, però poca terra de "camp". Com veurem en el cas de Ginés Servellera, que recollim en annex, a la Romana i a les altres partides exteriors del terme va quedar molta terra vacant: es repartirà a poc a poc durant els anys següents.

Catorze anys després de la seua redacció, el contingut dels Capítols de Població tornà a interessar. La Senyoria els va voler fer valdre en la redacció dels Capbreus, incorporant algunes de les seues disposicions (p. ex., el pagament de censos per terres i aigua). Per això els Capítols s'afegiren al lligall que havia de recollir els Capbreus, en la seua versió municipal. Possiblement aquesta pretensió va generar resistències: és significatiu que el primer capbreu registrat porta data del 4 de setembre de 1625, i és únic. El procés no es va reprendre fins al 27 de juliol de 1626, i després s'allargarà durant tot 1627 i part de 1628. Vegem com van quedar finalment les coses.

Per a garantir la potestat de la Senyoria sobre l'emfiteuta, la primera condició inexcusable és l'avassallament d'aquest i la fixació de la residència a la vila, domini jurisdiccional del senyor. En aquest punt coincideixen el primitiu establiment i els Capítols (caps. 1 i 2, refermat pel 9). Només discrepen en el fet de l'aveïnament. El capítol 2 imposa el termini de dos mesos per desaveïnar-se d'allà on siguen i aveïnar-se a la vila, mentre que la redacció de l'establiment dóna el mateix termini per desaveïnar-se del lloc d'origen i fixar la residència a la vila. Això potser explica la poca pressa que es van donar alguns nous pobladors per fer l'aveïnament formal (com hem pogut comprovar als Judiciaris i Contestadors), tot i que vivien a Novelda en molts casos des de 1610. També coincideixen ambdós documents a demanar que la incorporació dels nous pobladors a la vida del municipi es faça amb els mateixos drets i obligacions que els antics pobladors de la vila.

Per a entendre el sistema de percepcions i rendes dissenyat al text dels Capbreus, haurem de distingir quatre tipus de béns.

Figura 5:
*de Libro de
Cabreves de
Novelda fechos por
el doctor Minot,
año 1625 (a.f.c.m.s.,
leg. 276, Capbreus
1625-1628)*

a) Cases, valorades i posades en mans de l'emfiteuta amb les condicions següents:

- Cada any per sant Miquel de setembre pagarien 6 sous de cens emfitèutic.
- A més, cada casa va ser apreciada per experts, obrers de vila, i el valor donat es va convertir en el preu d'entrada de l'establiment emfitèutic que el tenidor hauria d'abonar.
- Les condicions de l'abonament d'aquesta entrada van ser objecte de negociació.

b) Terres d'horta, que pagaven:

- Un cens anual de 4 diners per tafulla.
- De les collites havia d'entregar primer el delme, que era la huitena part dels grans i la desena part de la resta de fruits, ja collits i portats al graner senyorial.
- Després de delmada la collita, del que restava s'entregaria en concepte de partició de fruits la cinquena part de tots els productes, ja collits i portats al graner senyorial.
- De les moreres es pagaria una cinquena part en concepte de delme i partició de fruits.
- No s'hauria de pagar res per delme ni partició si el llaurador planta fins a una tafulla d'alfals i/o alcàsser, destinada a les calçadures pròpies.

c) Terres de secà, que pagaven:

- Un cens anual de 4 diners per cafissada.
- De les collites s'havia d'entregar la setena part de tots els fruits en concepte de delme i partició.

d) Aigua, que pagava al senyor dos diners per cada assumen. És de destacar el fet que l'aigua es va establir independentment de les terres i es podia vendre també separatament.

Les cases semblaven destinades a proporcionar la part del lleó dels ingressos senyorials en metàl·lic. Però no gràcies al cens emfitèutic anual de 6 sous, que en principi no sembla massa alt. Abans de l'expulsió, en concepte de "pecho" senyorial, les cases havien pagat una gallina (generalment estimada en 6 sous), la qual cosa significa que no sembla que es pretenguera incrementar els ingressos que per aquest concepte rebeia la Senyoria. A la comarca, el cas d'Elda és comparable: s'hi va estipular un cens de 16, 10 o 6 sous anuals segons la categoria de la casa.

A Novelda l'increment de les rendes dominicals havia de venir de la recaptació pel preu de la casa que el senyor demanava com a entrada. Amb eixa finalitat es va recollir la valoració de cada una de les cases repartides en 1610 en el *Llibre dels aprecios de les cases...* que tant de joc ens ha donat. El capítol 8 diu que eixa quantitat s'abonarà en una o tantes vegades com es vullga i, mentre no es complete, es carregarà un censal de 4 diners per lliura (1,66%) sobre la part restant. Tanmateix, als contractes d'establiment l'interès pactat va baixar a 3 diners per lliura (1,25%). Per tal de confirmar la rebaixa hem recorregut, una vegada més, a les dades dels capbreus que ens informen del valor de la casa i del preu del censal carregat. Però hi hem trobat més del que buscàvem. Si comparem el valor de cada casa arreglat al *Llibre dels aprecios de les cases...* amb el que apareix en el capbreu ens trobem amb una rebaixa sistemàtica i constant de 24 lliures respecte al preu valorat en 1610 (rebaixa que ja vàiem aparèixer en la casa establida a Ginés Servellera el 5 de setembre de 1611).

Pel que sembla, la urgència d'efectiu per part del senyor, a més d'una evident possibilitat d'aconseguir-lo, donada la demanda que tenien les cases, el van decidir a assegurar-se unes entrades de diner immediates i extraordinàries: en el moment de l'establiment (o potser abans) cada emfiteuta degué entregar 24 lliures com avançament per la casa, i automàticament el preu consignat va baixar en eixa mateixa quantitat. Fets els comptes, el senyor ingressà per eixe concepte 5.328 lliures per les 222 cases que van ser establides. Com a contrapartida, acceptava una rebaixa dels interessos del censal.

Ja hem dit que el pagament dels censos per les terres i l'aigua s'arregla al capítol 6 de la presumpta carta de població, no apareix al primitiu establiment del mateix any, 1611, i es confirma als capbreus de 1625. No podia produir quantitats importants; i per comparació amb les que s'obtenien de delmes i particions devia resultar insignificant. Potser això va facilitar que desaparegués dels establiments, també com a rebaixa. Uns anys després, en un context més propici per a la Senyoria, es procedí a la seua recuperació.

Les terres estaven destinades a proveir ingressos en espècie, a recer dels efectes del temps sobre els pagaments en metàl·lic. A la comarca els senyors van preferir habitualment imposar censos en metàl·lic, bastant quantiosos, i es conformaven amb el pagament en espècie només dels delmes (Gil Olcina, 1979, 43-44). La partició de fruits estipulada per a Novelda és una claríssima excepció en aquest context. I no era poca cosa. En aquest punt de les percepcions en espècie és on millor s'evidencia la voluntat d'incrementar els ingressos senyorials respecte d'etapes anteriors (taula IV).

Percentatge en espècie que rebia i/o pretenia rebre el senyor de la collita a Novelda, segons el caràcter de les terres (en % del total)				
		Abans de 1609 (i després, terres de natural)	Segons els Capítols de Població (1611)	Segons els primitius establiments (1611)
Horta	Grans	12,50	30,00	30,00
	Altres fruits	8,33	30,00	28,00
Secà	Grans	8,33	20,00	14,28
	ALTRES	8,33	20,00	14,28

Taula IV.

De les terres que els cristians vells tenien en propietat en el moment de l'expulsió (terres de *natural*), el senyor de Novelda només rebia el delme de les collites. Això suposava la huitena part dels grans en les terres d'horta, i la dotzena part en les terres de secà; del vi, la dotzena part en qualsevol lloc; l'oli i la pansa es pagaven en metàl·lic (un sou per cafís o quintar, respectivament)¹⁷. Els Capítols, per les terres anomenades de

¹⁷ AMN I, Govern, Estadística, Capítols de 1769. "Testimonio de Antonio Claverol notario apostólico", datat el 7 d'abril. Aquests gravàmens continuaren vigents després de l'expulsió a les terres de natural.

població, demanen: dels productes de l'horta, la huitena part en concepte de delme, i del que hi reste, una cinquena part en concepte de partició de fruits; dels productes del secà, una cinquena part per delme i partició. L'elevació de tots els delmes del regadiu al mateix nivell que anteriorment s'havia pagat només per als grans, degué resultar una mesura polèmica: el primitiu establiment manté que el delme s'ha de partir a la huitena en el cas dels grans, i a la desena en el de les altres produccions. Sense ser decisiva, és una rebaixa, però més important és la patida pel delme i partició dels secans (de 1/5 a 1/7). Per fer-nos una idea sobre la duresa d'aquestes condicions podem recórrer a l'estudi del professor Gil Olcina, que, després de comparar les particions de fruits de 63 senyories va concloure que "*en la serie manejada predominan ampliamente establecimientos con particiones inferiores a 1/5 en regadíos y a 1/7 en secanos*" (Gil Olcina, 1979, 41).

Juntament amb les percepcions, es regula minuciosament la manera de rebre-les. Tots els productes seran mesurats a pes, a excepció de la fulla de morera (que serà alfarrassada), a la qual sembla que s'afegeix més tard la pansa (segons les anotacions marginals). Panses i figues seques s'entregaran una vegada completat el seu procés d'elaboració; també garrofes i ametles estaran en punt, i la barrella cremada (cap. 13). I per a evitar frauds en el pagament, a més del nomenament d'alfarrassadors per a efectuar la visita de les plantacions (cap. 23), es prohibeix batre grans en lloc diferent de les eres acostumades i mesurar-los sense estar present el col·lector, sota pena de 25 lliures (cap. 30). Finalment, la part alíquota corresponent al senyor seria portada per l'emfiteuta als graners i magatzems senyorials (cap. 15), si bé l'anotació marginal del capítol 13 semblava obrir al colon la possibilitat de portar l'oliva a casa abans de conduir-la a l'almàssera.

Les percepcions senyorials es completaven amb dos aspectes més: el dret de fadiga i lluïisme, i les regalies. Les transmissions de la propietat útil estaven subjectes, tal com disposaven els Furs de València, a llicència, fadiga i lluïisme (capítol 12). Per a evitar que l'operació repobladora derivara en simple especulació, el capítol 11 havia prohibit la venda dels béns establerts durant els 4 primers anys. Si el nou poblador volia marxar, podria fer-ho: simplement havia de deixar els béns establerts en bones condicions i no tenia dret a demanar cap compensació per les millores que haguera pogut introduir. Transcorregut el termini de 4 anys, qualsevol transacció hauria de comptar amb llicència de la Senyoria, que en percebia el lluïisme (un percentatge, generalment el 10%, sobre el preu de venda declarat). Igualment, el senyor podria exercir el dret de fadiga i adquirir el domini útil pel mateix preu que havia declarat el vassall. Es tractaria, doncs, d'un dret de *tanteig* o retenció¹⁸. El capítol 27 impedeix alienar cap del béns a persona no sotmesa a la jurisdicció senyorial, amb l'única excepció del hereus i descendents del senyor (la nota marginal assenyala, literalment: "Discorden en los militares, soldados y familiares [del Sant Ofici]"). Les coses, però, no van anar de principi com estava previst als papers, ni de ..... El fulls del llibre de Capbreus de 1626-1628 contenen una abundant casuística de vendes i permutes que s'havien produït "haprès de la expulsió dels

---

¹⁸ La fadiga és també, segons Gil Olcina, un dret de retracte, en virtut del qual el qui estableix quedava facultat per a recuperar el domini útil encara que haguera donat ja llicència i percebut el lluïisme.

---

moros, en lo qual temps hera permés tots baratar cens llisència y çens pagar lloïisme”¹⁹.

Abans de l'expulsió, les regalies, juntament amb els delmes, havien estat una font important d'ingressos per al senyor. El capítol 17 fa un recull de les instal·lacions que haurien d'estar sotmeses en el futur a monopoli senyorial: “forns, molins, almàsseres, tavernes, panaderies, hostals, ventas, carnisseria, herbaques e altres qualsevol regalies” (no oblida afegir que ho havien estat “tots temps”, cosa per cert molt discutible). El capítol 22 obliga a utilitzar exclusivament els molins, forns i almàsseres senyorials. No és cert que totes aquestes instal·lacions foren monopoli senyorial d'antic, des d'abans de l'expulsió; tenim clar que ni les almàsseres²⁰, ni els molins ho havien estat²¹. La resta de regalies (tavernes, forns, hostals o ventes, carnisseria i altres) afecten més la situació de l'abastiment públic. En aquest camp la mediatització de l'activitat privada per part de l'administració dominical va ser similar a la de la resta del territori valencià. La majoria eren arrendades anualment a particulars, a excepció de la carnisseria, que va romandre en mans de la vila, la qual compensava el senyor amb el pagament del dret de “piló”, regulat en 30 lliures²². Igual que a Elda i a Monòver, les *tendes* continuaren en poder del municipi, i no s'esmenten els Capítols. En setembre de 1613, donat el poc despatx, les dues *tendes* es van refundre en una sola. El producte de l'arrendament de l'any 1614-1615 és l'últim ingressat regularment en les clavaries municipals. No és fàcil conèixer què va succeir amb posterioritat. En la concòrdia d'1 d'octubre de 1614 entre l'advocat del Real Patrimoni, altres interessats i el senyor, es va donar per fet que eixa regalia es reputava com a pròpia de la Vila; degué ser aleshores que es carregaren les 175 lliures de les quals responia en la clavaria de 1616-1617. Abans de 1619 l'única tenda subsistent s'integrava, finalment, dins el patrimoni senyorial²³.

Els herbatges²⁴, a banda d'aparèixer entre les regalies, són esmentats també al capítol 5, juntament amb les terres incultes, muntanyes, fonts, pins, carrasques i resta de “cosses mostrenques”. El capítol suma a aquestes, “les mines, salitre, cantereries y altres qualsevols cosses que en dita vila es puguen beneficiar”. Tot això s'ho reservava el senyor, i només se'n podia gaudir amb llicència. Les anotacions marginals sembla que contenen les contrapropostes dels emfiteutes, que no sembla que foren ateses.

---

¹⁹ AFCMS, *Legajo 276. Libro de Cabreves de Novelda fechos por el Doctor Mingot, año 1625*, f. 49. Anotacions semblants són molt freqüents.

²⁰A la Giradora de Sarrià, f. 348 r., s'esmenta una almàssera propietat d'un Pere Bellup de la Almàssera (abans havia estat d'algun cristià vell). L'altra que hi havia a la vila, ix a AFCMS, *legajo 276. Capbreus 1625-28*, f. 246 r., com “almàssera que hera de Sarrià, morisco”. Ambdues es van incorporar al patrimoni dominical després de 1609. Durant el segle XVIII subsistien almàsseres de *natural*, en poder dels Juan i dels Vergara.

²¹ El molí de la Mola i els dos molins de Baix pertanyien al patrimoni senyorial des de la baixa edat mitjana, però no el molí Espuig, denominat en la segona meitat del segle XVI molí de Carrança, que estava en mans particulars (i continuarà sent més tard de *natural*).

²² AMN, III Corts, sig. 61, *Llibre Contestador de la cort de la vila de Novelda de l'any MDLXXXX*, acta de 20 de maig, “Protest fet per lo síndich de Novelda”.

²³ Les dades procedeixen dels diversos *Llibres de Claveria* del període (AMN II Hisenda, sig. Claveria). També de AMN III Corts, sig. 61, *Llibre Judiciari i Contestador* de 1619. L'apropiació per part de la Senyoria no va deixar de suscitar protestes, fins que en 1679 la Vila va aconseguir que li fóra tornada.

²⁴ “...conjunto de tierras en montaña o llano en que las hierbas que espontáneamente surgen y crecen, sirven de alimentación al ganado” (Ciscar Pallarés, 1977, 224).

El conjunt de les disposicions de caire econòmic contingudes als Capítols de Població es completa amb una sèrie de garanties respecte del mal ús que pogueren fer els tenidors del domini útil establert, garanties en definitiva a benefici del senyor. El capítol 27 preveu que no es puga traspassar el domini útil a ningú que no siga vassall del senyor. El capítol 8 obliga els emfiteutes a tenir cura de les terres "a hús y costum de bons llauradors" i a conservar i millorar les cases. Cas de no succeir així, el capítol 20 preveu que el senyor puga comminar-los a fer-ho i, després d'un termini prudencial, comissar els béns. Si s'ha de refer la casa, serà a costa de l'infractor. El capítol 24 prohibeix carregar censals sobre el domini útil sense llicència senyorial. I, finalment, el capítol 21 preveu que en cas que l'emfiteuta cometa quelcom delictiu que puga ser castigat amb pena de confiscació dels seus béns, s'entenga que aquests han estat comissats dos dies abans de cometre el delictiu.

Tema preocupant per a les autoritats del Regne i la mateixa Cort era què passaria amb els censals o crèdits que els llauradors moriscos i les seues aljames o municipis tenien subscrits amb institucions (moltes d'elles, eclesiàstiques) i particulars cristians vells, que en depenien de cara a mantenir uns mínims de subsistència i de *decòrum*. Per a facilitar el procés repoblador, normalment, aquests deutes van ser assumits pels senyors. En el nostre entorn immediat, és el que va ocórrer tant a Monòver com a Elda, en l'última compensant la Senyoria mitjançant l'entrega anual de 100 lliures. Però algunes de les cartes de població més primerenques estaven pensades, segons sembla, per a fer recaure aquests deutes sobre el nou poblador (Ciscar Pallarés, 1977, 191). Amb tantes matisacions com es vullga, una cosa semblant és el que es desprén de la lectura del capítol 26: malgrat expressar el desig que es declaren nuls els censals de tipus particular, obliga el futur emfiteuta a acceptar la resolució que en el seu dia havia de donar el comissari real anomenat amb eixa finalitat. Si fos el cas que els nous pobladors consideraren "gravatòria" la dita resolució, havien d'abandonar els béns establerts en un termini màxim de 30 dies, amb dret de rebre compensació per les millores efectuades. Comprovem així que Francisco Rocamora i la seua esposa, l'autèntica titular del senyoriu, Isabel Maça Vallebrera, continuaven creient que els resultaria factible inhibir-se del tema. Les disposicions oficials publicades amb posterioritat no van confirmar els seus desitjos: en 1614 van haver d'acceptar quatre cinquenes parts dels deutes que els moriscos havien contractat en forma de censals. A l'estat de Maça, en paraules de Joseph Pérez, procurador patrimonial en la segona meitat del segle XVIII, "se le cargaron dicho año [1614] en virtud de concordia con arreglo a lo mandado por Su Magestad, los censos que tocaron a los moros expelidos por las tierras que dexaron aquéllos (...) siendo los censos de dichos moros en cantidad de veynte y quatro mil libras de capital con seyscientas de resposción, a razón de seys dineros por libra..."²⁵.

Per concloure l'estudi de les condicions d'assentament dels nous pobladors, només ens queda analitzar els capítols que pretenien regular el

---

²⁵ AMN, I Govern, Capítols 1769. *Respuesta que da don Joseph Pérez, Procurador Patrimonial de esta Señoría, al papel que se sirvió remitirle el ilustré Ayuntamiento, copia del presentado por don Joaquín Astor, con su firma y fecha de 19 diziembre 1768*.

---

govern de la vila, una part sorprenentment succinta del principal document que estem estudiant. El capítol 3 equipara quant a drets nousvinguts i habitants d'antic i precisa que aquells havien de contribuir a sufragar les càrregues veïnals de la mateixa manera que s'estava fent. El capítol 4 ordena respectar el costum pel que fa "a la elecció de oficials, concellers y en lo demás que toca al bon govern y administració de Justícia y cosa estatuhida y ordenada, y axí mateix en la jurisdicció que sol tenir lo Justícia de ditla vila", fórmula que contrasta vivament amb la desenvolupada en les cartes de població d'Asp, Elda i Monòver (totes les quals tracten per extens i amb un relatiu detall el tema de l'administració i govern municipals, l'última en capitulació a banda²⁶). Es fan precisions en el tema del nomenament de personal per a les corts i escrivanies al capítol 29 (on al marge s'exceptua l'escrivà dels Jurats de la vila, que aquests haurien de nomenar i pagar). Els Capítols també expliciten algunes exaccions que es cobraven de costum, com el morabatí (cap. 18), impost que es recaptava cada cert nombre d'anys i al qual havien de fer front els veïns que superaren un determinat nivell econòmic; el dret de l'agutzil en l'era, que els nous pobladors contesten, no sabem si amb èxit; i el dret de la palla (cap. 19), percepció fixa en espècie (una xàvega de cinc arroves de pes), freqüent segons mostra el professor Gil Olcina (1979, 39-40). Els fets no van desmentir el caràcter universalitzant del capítol 4. Drets d'un clar origen morisc, com el de "rates"²⁷, tornaven a ser exigits cap a mitjan centúria.

De tot el que hem exposat es pot concloure:

Les cases, terres i aigua deixades pels moriscos van despertar des del primer moment l'interès tant dels "antics pobladors" cristians vells, ja instal·lats a la vila, com d'un conjunt d'immigrants que es va presentar al poble abans de l'acabament de l'any 1609 i en els mesos inicials de 1610.

No van ser les condicions pactades o atorgades al Capítols de Població o al primitiu establiment, documents de l'any 1611, allò que els va atraure. Al *Llibre dels aprecios de les cases que el senyor conte de la Granja a establert als vazalls de la vila de Novelda* es pot observar com els futurs emfiteutes ocupen ja la totalitat de les cases dels moriscos el 13 d'octubre de 1610, quasi un any abans dels primers establiments. No és creïble que, simultàniament, no feren el mateix amb les terres vacants (en especial, les de l'horta vella).

El procés de formalització de les noves condicions del règim senyorial no va ser transparent. Avançarà lent però inexorable enmig de les reticències de nous i antics pobladors (els quals, recordem-ho, ja tenien les terres, les cases i l'aigua i no necessitaven uns 'papers' que només podien significar pagar més o estar més controlats). Ja instal·lats sobre els béns dels moriscos, aquells es van veure compel·lits a escripturar eixos béns amb condicions no sempre clares ni explícites. Moltes vegades eixes condicions tampoc no es feien complir els primers anys. El procés no es clourà fins als capbreus de 1625-1628.

Les condicions que van haver d'acceptar no són comparables amb cap de les que hem vist als pobles de l'entorn. I difícilment podrien haver ac-

---

²⁶ Per als casos d'Elda i Monòver cal consultar a Sánchez Recio (1977; 1979). Per altra banda, un fragment dels capítols de població d'Asp es troba a ARV, Manaments i Empares, any 1649, llibre 4, mà 34, f. 12-27.

²⁷ AMN, I Govern, Consells 1659, Consell General de 8 de juny 1659.

---

tuat com a element propagandístic, ja que no són cap regal. Això es veu especialment en el cas del preu pel qual es valoraren les cases (i la quantitat abonada d'inici per elles), així com en l'elevada partició de fruits estipulada (malgrat totes les rebaixes).

Bibliografia

- BLASCO GARCÍA, M^a.C. i NAVARRO BELMONTE, C., 1980: *Capítulos de Población de la villa de Novelda (1611)*. Novelda.
- 2010: "La documentació dels arxius senyorials en els estudis onomàstics referits als segles de l'edat moderna: "capbreus" i "giradores" (el cas de Novelda)", *XXXIV Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. VIII Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*. València.
- BORONAT Y BARRACHINA, P., 1901: *Los moriscos españoles y su expulsión*. 2 vol. València.
- CANTÓ GÓMEZ, M.A., 2004: *Los apellidos de Novelda. Raíces de un pueblo*. Novelda.
- CISCAR PALLARÉS, E., 1977: *Tierra y Señorío en el País Valenciano (1570-1620)*. València.
- 1993: *Moriscos, nobles y repobladores*. València.
- GIL OLCINA, A., 1979: *La propiedad señorial en tierras valencianas*. València.
- SALA CAÑELLAS, V., 1976: *Antecedentes y orígenes de la Comunidad de Aguas de Novelda*. Novelda.
- SÁNCHEZ RECIO, G., 1977: *Carta de población y capítulos para su gobierno de la villa y baronía de Monóvar 1611*. Alacant.
- 1979: *Carta de población del señorío de Elda, 1611-1612*. Alacant. Població de Novelda (1611)

Apèndix documental

Població de Novelda (1611)

"Autos de don Joseph Caro Maza Lizana, dueño de las villas y baronías de Moxente y Novelda, contra la villa de Novelda y vezinos de ella" (Arxiu del Regne de València, *Escribanías de Cámara*, any de 1730, expedient núm. 22, ff. 3 r.-13 v.).

[Transcrivim entre parèntesi, al final dels capítols, les anotacions marginals. Hem anotat també si estaven ratllats, en aquest cas entre parèntesis quadrats.]

Francisco Ferrandis, vezino de esta Villa, en nombre del muy ilustre señor don Joseph Caro Maza de Lizana, cavallero del Orden de Nuestra Señora de Monteza y San Jorje de Alfama, coronel de Dragones, señor y varón de las villas de Moxente, Novelda, Castillo de la Mola, cassa y estados de Maza, governador por su Magestad del castillo y fortaleza de Monteza, etc., consta de mi poder por el que tengo precentado en auttos que paran en este juzgado, como más aya lugar digo. Que para los fines y efectos que conduzen para la conservación de los derechos de dicho ilustre señor, mi partte, necessitta de una copia de los capítulos de la escritura de Población de esta Villa, por los que se ha governado y gobierna actualmente aquella, que paran en su Archivo, custodidos en el arca de tres llaves. Por tanto:

A vuestra merced pido y suplico que a continuación de este escrito y con sittäción y asistencia del Síndico y Procurador General de esta misma

villa, mande al escribano del Ayuntamiento me libre dicha copia y fecho se debuelva su originario a la referida arca, que assí es justicia que pido, juro y para ello, etc.

Francisco Ferrandis.

Joseph Alarcó.

Autto. Por presentada, el escribano de Ayuntamiento libre a esta parte la copia que expressa y para ello sítesse al Síndico y Procurador General de esta villa para la asistencia de su saca; y fecho, debuélvasse su original al lugar en donde está custodido. Lo mandó el señor doctor en medecina, Alcalde Ordinario de esta villa de Novelda, en ella a los veinte y ocho de setiembre de mil settecientos veinte y nueve años y lo firmó, de que doy fe.

Beltran. Ante mí, Joseph Sirera de la Torre.

Notificación y sitación. En Novelda dicho día, yo el escribano sité y notifiqué con el auto de susso a Máximo Pérez, Sindico y Procurador General de esta villa; por lo que assí toca en su persona. Doy fe.

Sirera de la Torre.

Otra. En Novelda, dicho día, yo el escribano notifiqué el auto de susso al escribano de Ayuntamiento, Ilario Pérez, en su persona. Doy fe.

Sirera de la Torre.

Població de Novelda

Còpia

1. *Primo*, és estat tractat, avengut y concordat entre los dits nous Pobladors y Señor de ditla vila de que los dits nous Pobladors se hagien de avasallar e prestar sacraments y omenache de fidelitat al dit Señor en dit nom, en tant quant per furs y privilegis del present Regne *et alias* és permés e consedit, y a tots los Seniors de dita vila per los habitants de aquella se ha prestat sempre.

(concorden)

2. *Ítem*, que dits nous Pobladors se hagien de desavehinar de les parts hon són vehins y avehinar-se en la present vila de Novelda, lo qual hagien de fer dins dos messos après de feta la present Població, haver prestat los dits sacraments y homenages de fidelitat; y si dins dit termini deixaren de fer dits desavehïnans y havehïnament, lo dit Señor los puixa comissar les posecions que els aurà donat en lo punt en què estaran aquelles, sens que puguen pendre o pretendre millors algunes.

(concorden)

3. *Ítem*, que dits nous Pobladors com a vehins y habitants de dita vila de Novelda gogien de totes les franques e immunitats que los vehins de dita vila han gogat y gogien. Així mateix, com a tals vehins, tinguen obligació de acudir a les obligacions vehïnals de ditla vila conforme fins hui se ha acostumat per los habitants de ditla vila.

(Que resten obligats en tots los càrecs veïnals conforme los veïns són tenguts, los últims per fur de el Recne *et alias* de justícia)

4. *Ítem*, per quant en la elecció de oficials, concellers y en lo demés que toca al bon govern y administració de justícia y cosa estatuhida y ordenada, y així mateix en la jurisdicció que sol tenir lo Justícia de ditla vila, declara lo dit Señor que és sa voluntat és no innovar cossa ninguna, sinó que se observe y guarde lo que se ha acostumat fins lo dia de la expulsió dels moriscos.

(no ai neccidad de tractar-ce de este capítul, sinó que es guarde lo acostumat; y per capítol a part se tractarà de la jurisdicció de el Justícia)

5. *Ítem*, com los Señors de la ditte vila de Novelda fins hui són estats y són Señors indubitats de tottes les terres inculttes, montañies, fonts, pins, carrasques, herbagies y tottes qualsevols cosses mostrenques que en ditte vila y son terme y ya, ab poder de prohibir els ussos de aquells en la part o parts que ben vist lo és; i així mateix, de les mines, salitre, cantereries y altres qualsevols cosses que en ditte vila es puguen beneficiar, tottes se les reserva per a si y a sos succesors *in perpetuum*, ab prohibició que ningú pugua usar de qualsevol cosa de aquelles que no sia ab llicència del dit Señor que hui és o per temps serà de ditte villa; e que estiga a voluntat de aquells poder negar o consedir, e açò mateix se entén de les parts que y a en el terme de dita vila com fins hui se ha observat.

(Que les regalies sien de el Senyor; que lo Senyor pugua vendre los erbagies a foraster; que sens pergoi de el Senyor los pobladors puguen erbagar son ganado pagant de ovelles y cabres, dos diners, y de machos de carn, quatre diners. Prohibides: salitre prohibit; cantereries, de el Señors, que qui vulga pugua treballar pagant la dècima; lleña permesa, la que no serà pins y carrascalot; espart permés, ab que no es tinga sen obrar)

6. *Ítem*, que dits nous Pobladors per rahó de les cases y terres e posesions, així en horta com en secà e ayga, hagen de respondre cens, fadiga y lloïsmes e tot altre ple en dret henphitèutich, segons furs de València; y així se'ls estableixen dites cases, terres, aygües y posesions, ab càrrechs, ço és, les tafulles de la horta a quatre diners de cens, fadiga y lloïsmes per cadascuna, el aygua dos diners per cada hun asumen, les terres del secà quatre diners de cens cada cafissada; el qual cens hagen de pagar cada un any lo dia y festa de sen Miquel, comensant la primera paga en lo dia e festa de sen Miquel primer vinent del present any mil siscentos y honze, y de allí en avant en dit termini; açò se entenga ab *extra* de la partició de fruits *infra* especificadora.

(Cens)

7. *Ítem*, les cases de la present vila s'estableixen a cada hú respective ab cens, fadiga y lloïsmes de sis sous cascuna casa, pagadors cascun any en lo dit dia de sent Miquel conforme lo cens de les terres; e ab *extra* del dit cens, fadiga y lloïsmes, han de pagar aquelles conforme se han estimat, en aquesta manera: que los dits nous Pobladors les puixen pagar en una paga o en les qu'els pareixerà, y en lo *interim* que no pagaran, hagen de respondre de interés y cens de quatre diners per lliura cascun any, declarant que així com anaran pagant dit preu y propietat de dites cases se anarà reduhint dit interés y cens a respecte de allò que auran pagat; y açò se observe fins lo dia de la real paga y solució de tota la propietat, pagada la qual sols dites cases restaran ab sola la responció de dits cens, fadiga y lloïsmes, conforme està declarat.

(sens)

8. *Ítem*, que tots los dits nous Pobladors y demás posehidors dels béns així establits sien tenguts a fer allò que els béns enphitèutichs són obligats conforme furs del present regne de València; y cultivar les dites terres y posesions a hús y costum de bons llauradors, millorant aquelles y no deteriorant-les en res; y les cases així mateix, concervant y millorant aquelles.

(sens)

9. *Ítem*, que dits nous Pobladors tinguen obligació de fer y tenir residència perçonal tots los que tindran dels béns així establits, cens que ara ni per ningun temps perçona alguna de qualsevol condició que sia puixa pretendre exemir-se per causa ninguna de fer y tenir residència perçonal

y ser vehí de dita vila de Novelda y com a tal contribuir en tot allò que els demás vehíns de dita vila contribuïxen, exceptant de dita obligació de dita residència y demás càrrechs a fills o decendents del dit Señor, si acàs los establiran algunes heretats y posecions; y si acàs los desús dits fills y decendents vendran alguna o algunes de dites possessions y heretats establides, en tal cas lo comprador o compradors de les quals tinga dita obligació de fer dita residència perçonal en dita vila, contribuïnt com los demás vehíns com és dit desús.

(Que tinguen recidència personal; discordes en respecte de la exepció en los que seran militars y de la milícia efectiva)

10. *Ítem*, dit Señor además de les coses que com dit és desús, se reserva per a si y per a sos succesors la señoria directa e útil en totes les terres e posecions que solien ser dels moros, hortos, secans, aygua, casses y altres qualsevols cosses en aquesta manera: que aquelles perçones a que seran establides respective cases y aygua y posecions tinguen en aquelles la señoria útil, sens poder pretendre tenir-la de altra cosa ninguna, puix, com dit és, lo dit Señor per a si y per a sos successors *im perpetuum* es reserva la señoria directa generalment sobre totes les dites terres, aygua, cases y posecions, e la útil y directa en aquelles casses y posecions que no aurà establides.

[una ratlla de dalt a baix sembla cancel·lar el capítol]

11. *Ítem*, com per a la conservació de dita vila de Novelda, eo augment de la població de aquella, convinga prohibir que los dits nous Pobladors e qualsevol altres posehedors de dites cases, aygües y posecions així establides no puïxen vendre aquelles, ni part de aquelles, ni en altra manera transportar-les a perçona ninguna dins terme de quatre anys contadors de el dia del present establiment en avant; y si per cas algú de dits nous Pobladors, hans de ser cumplits dits quatre anys, se'n voldran anar de la present vila a habitar a altra part, en tal cas hagia de deixar dites cases, terres, aygua y demás posecions que tindrà establides lliures al dit Señor o a sos successors, per a que, com estaran el dia que les deixaran, les puixa donar a qui bent vist li serà; y si per cas dites cases y posecions estaran en alguna manera deteriorades de negligència dels que les auran possehides, el tal tinga obligació de pagar al dit Señor los dañis que en dites posecions tindran y aquell no puixa pretendre millores ni refacció ninguna.

(Que dins quatre anys no pugen dexar la nova població al Señor, sinó a nou Poblador a voluntad de el Senyor; y que ans li pague les pixores y millores aurà que lo nou Poblador que entrarà les aga de refer)

12. *Ítem*, quant per furs del present regne de València està disposat y ordenat la forma que se ha de guardar en les vendes dels béns tenguts sots directa señoria, així en demanar llicència per a fer-les, com en la paga de lloïsmes, en cassos de vendes e altres transportacions dit Señor declara que passat los quatre anys damunt dits se'ls consedirà llicència y facultat de poder vendre aquelles, en altra manera, transportar, guardant en tot lo que és disposat per furs del present regne y en la present Població e Capitulació tractat e acordat.

(Inútil perquè y a fur)

13. *Ítem*, que tots los dits nous Pobladors e desendents posehedors dels dits béns així establits tinguen obligació de pagar per rahó de el delme de tots los fruits que culliran en dites terres y posecions, ço és, en les que ara es reguen y en les que per temps porran regar, de la mateixa manera que es paga del forment y sivada que es cull en la horta de la present vila;

e açò se entenga de tots e qualsevols fruits que es culliran així en abres, com en altres qualsevols plantes, sens poder-se exceptar fruit ningú, encara que siga en molt poca quantitat; e per a llevar tota manera de dupte es declara que lo forment, sivada, alcandia, llegums y altres qualsevols grans se hagen de pagar lo delme de aquells nets y posats en tota perfecció; lo delme de les moreres se ha de alfarrazar aquelles, y si lo hamo de dit moreral voldrà aquell, per son just valor se li deixe si ya lo Señor voldrà criar la seda; les olives portades a les almàseres de la Señoria y allí en gra es pague lo delme; de la panza y figa seca y posada en punt de posar-la en seres, e de les garrofes, almeles e altres qualsevols fruits, així mateix se pague lo delme quant aquells estiguen posats en tota perfecció; e la barrella, cremada; e així de tots qualsevols altres fruits.

(Que lo delme se pague conforme la sentència de el rey don Jaime, precmàtiques y sentències, y de les garrofes; y que de la alcandia, que no està en la sentència, se pague delme com se acostumat; que los grans sien portats als graners per lo nou poblador; y en lo de la verema, so és, se dige en la vinya en montó; de les olives se pague delme en la almàsera y que lo oli no es puga fer sinó en la almàsera de el Senyor y que lo nou Poblador puga portar les olives de el camp a sa casa, y de allí a la almàsera. Y la fulla se alfarrace la que no es podrà contar per peus; que la pansa se pague conforme lo alfarràs posada en perfecció)

14. *Ítem*, que tots los dits nous Pobladors e posehedors de les terres establides tinguen obligació de pagar y partir ab lo dit Señor de tots los fruits que cullirà en aquelles, ço és, de les hortes que hui són e per temps porran ser, la quinta part en aquesta manera: que pagat primer lo delme de montó, de lo que restarà a la part del tal poblador o posihidor hagua de donar a partir ab dit Señor al quint, ço és, les quatre parts per a ell y la una per a el Señor; e açò se entenga de tots e qualsevols fruits que es culliran en les dites hortes així establides, així en bancals, arbres, viñes, volent que ara per llavors, llavors per ara, estiguen així expresats y nomenats qualsevols fruits que en la terra es puixen cullir, volent y declarant que aquells hagen de pagar dita quinta part quant los dits fruits estiguen com està declarat en la paga del delme; e perquè no se ha tractat del vi de l'axam, que el delme e partició de aquell se hagia de pagar al duhell.

(Partició de fruits)

15. *Ítem*, per quant en la dita vila los vehins y habitants de aquella tenen obligació y costum de portar lo delme al Graner del Señor, los dits nous Pobladors y posihidors tinguen obligació de portar lo delme e partició tocant al Señor al Graner e demás parts dedicades e deputades per a posar dits fruits; y lo mateix hagen de fer en los fruits que culliran en lo secà.

(Que se observe lo que està ordenat en respecte de els delmes)

16. *Ítem*, per quant en lo delme y partició que se ha tractat en los antecessors capítols solament [és] en respecte de les hortes que hui són y per temps seran, venint a tractar de la partició y delme dels secans, es declara que de aquells fruits que es culliran en los secans de qualsevol gènere que sien hagen de pagar la quinta part per delme y partició en la forma desús dita en lo antecessor capítol.

(Fruits)

17. *Ítem*, per quant les regalies de la present vila de Novelda són estades tots temps y són pròpies del Señor que hui és de dita vila y de sos antecessors, com són forns, molins, almàseres, tavernes, panaderies, hostals, ventas, carniseria, herbagues e altres qualsevol regalies que ara o

per ningun temps puixen en dita vila de Novelda, dit Señor se les reserva per a si y sos successors *im perpetuum*, ab perpetua prohibició que ningú puixa usar ni pretendre aquelles.

(Discordes en lo piló)

18. *Ítem*, que dits nous Pobladors tinguen obligació de pagar lo morobatí conforme ho han acostumat fins hui los vehins de la present vila de Novelda; i així mateix tinguen obligació de pagar lo dret acostumat al alguacil en les heres.

(Concordes en lo morobatí, discordes en lo aguasil)

19. *Ítem*, dits nous Pobladors e demás posehiders de les cases e béns axí establits tinguen obligació de pagar la palla conforme se a acostumat en la present vila de Novelda, declarant que haga de ser una eixàbega de pes de cinch arroves o meñys a coneguda del colector.

20. *Ítem*, sempre y quant dits nous Pobladors deixaren derruhir les cases y no cultivaran les terres que així se'ls hauran establít lo dit Señor los puixa manar que obren dites cases y conrrehen dites terres dins lo temps que li serà ben vist, pasat del qual manament, si heu deixaren de fer, lo dit Señor puixa comissar-los les tals terres e cases que auran deixat de cultivar y rehedificar les cases que auran deixat derruhir a despesses pròpies de el posehidor de la tal casa desrruhida, declarant *nunch pro tunch* haver incorregut en dita pena de comís així com si dit establiment no fos fet.

21. *Ítem*, si per cas o per algun temps algú o alguns dels dits nous Pobladors hauran fet o faran algun crim e delicte de *crimen lesse maiestatis* humana y divina e altre qualsevol per lo qual encòrrega en pena de confiscació de béns, en tal cas *nunch pro tunch* lo dit Señor dos dies habans que hagen comés dit delicte eo delictes, los comissa les cases y terres y posesions que així els aurà establít y vol que *ipso facto* sia cas de comís; y ab aquest pacte y no sens ell entén establir dites cases, terres e posesions.

(Concorden)

22. *Ítem*, que tots los dits nous Pobladors tinguen obligació de moldre en los molins, coure pa en los forns y fer la oliva en les almàseres del Señor, sots pena, qui lo contrari farà, de seixanta sous per cada una vegada de les que contravendran.

(Concorden en Novelda)

23. *Ítem*, quant és cosa justa prevenir que ninguna perçona puixa defraudar les rentes del Señor, es determina que cascun any *im perpetuum* se hagen de nomenar alfarrasadors per a tots los fruits y rendes de la present vila, ab que la nominació de aquells toque y s'esguarde migera-ment entre el Señor y la vila, so és, un alfarrasador nomene el Señor y altre el consell particular de dita vila, més alfarrasadors si convindrà de la mateixa manera es nomenen; y en cas que dits alfarrasadors no es concorden, el Señor nomene tercers, a la terminació dels quals se agia de estar el dit alfarras; e per quant alguns particulars de dita vila tenen haciendes pròpies, que en lo cens y partició dels fruits estan diferentment establides, per ser molt magior el cens en diner e la partició meñys, per no ser més del delme, e podrien, lo que no es creu, defraudar la partició de les terres novament establides juntant los huns fruits ab los altres, se estatuhix y hordena que aquells no puixen juntar dits fruits sots pena de vint-i-cinch lliures y altres penes a arbitre de dit Señor reservades; y així mateix que estiga en la facultat de la perçona que administrarà les rentes, fer los alfarrasos, los fruits, que en ses pròpies heretats culliran per a que conforme dits alfarrasos se veiga si cometran algun frau y que hagen de

pagar y correspondre per lo alfarras que més satisfarà al colector de la Señoria.

(Acortdad)

24. *Ítem*, quant la experiència a mostrat el inconvenient que y a deixar carregar molts censals sobre haciendes particulars, dit, dit establiment se ha de fer ab pacte que totes les perçones que tendran y posehiran terres així establides no puguen pretendre obligar aquelles en ningun contracte que no sia a coneguda del Señor y ab sa llicència, del que hui és o per temps serà de dita vila, quedant en sa mera voluntat e coneixensa si la tal llicència se ha de donar o no; e per a dar-o no puixen recórrer ni tenir pretenció alguna, hans bé *ipso facto* que tal pretenguen encórreguen en pena de comís e ara per llavors lo dit Señor los comissa les cases, terres y posecions que els seran establides; e açò se ha ordenat no obstant ser de dret haver de demanar llicència per a obligar los béns que estan tenguts sots directa señoria; i així mateix és inmemorial costum en dita vila de demanar dita llicència, però per a llevar tota manera de dificultat se ha ordenat de aquesta manera.

[unes ratlles semblen cancel·lar el capítol]

25. *Ítem*, per a llevar tota dificultat declaram que qualsevol cosa a que per la present capitulació estaran obligats los nous Pobladors estiguen obligats los naturals de dita vila en aquells béns que posehiran dels establits.

[una ratlla de dalt a baix sembla cancel·lar el capítol]

26. *Ítem*, per quant la universitat de dita vila respon alguns censals, i així mateix los moros responien alguns particularment, encara que en respecte dels particulars y a evident nulitat y és imposible es paguen res de aquells, però com en tot lo sobre dit se espere asiento y resolució ab molta brevetat donadora per lo comissari que Sa Magestat del Rey Nostre Señor a inbiat a aquest Regne, declaram que dits nous Pobladors e posehidors dels béns del present establiment hagen de estar a dita resolució e asiento y si acàs los pareixerà gravatòria y que no·ls està bé dins quinze dies aprés que els serà notificada hagen de respondre y si no respondran y callaran sia vist aprovar y tenir per bo dit asiento; i així mateix si acàs no els convé pasar per aquell y dins dits quinze dies hauran respost com és dit desús, dins altres quinze dies següens al primers hagen de deixar desembarasades cases y haciendes per a que puixa el Señor donar y establir aquelles a la peçona que ben vist li sia y trobe, declarant que en cas queden dittes cases y haciendes per dita rahó pagar y paguen totes les millores que en aquelles auran fet.

(Discorden y és de igual sensals)

27. *Ítem*, que no puixa ara ni per ningun temps tenir ni posehir ninguna casa ni béns dels establits perçona que no sia del for y jurisdicció del Señor de dita vila, declarant que en lo mateix punt resten comissats y sols resten excepts los del capítol nové; i així mateix, en contribuir en los càrrechs vehinals de dita vila no es exximisca perçona ninguna.

(Discorden en los militars, soldats y familiars)

28. *Ítem*, se ordena que qualsevol Poblador puixa tenir una tafulla de alfaltes per a ses cavalgatures sens pagar delme ne partició ninguna sinó tan solament lo cens; i si dit alfaltes lo tindrà per a vendre, en tal cas hagen de pagar delme y partició.

(Que es guarde la sentència de el rey don Jaime)

29. *Ítem*, que lo dit Señor se reserva per a si y sos successors *im per-*

petuum les corts y escrivanies de la present vila així com fins hui ho són estades, cens que ninguna perçona puga pretendre lo contrari.

(No es comprén lo escrivà de els Jurats, que ells lo nomenen y paquen)

30. Íttem, que ninguna perçona sia hosada, de qualsevol estat y condició que sia, batre qualsevol gènere de grans, si no serà en les heres que fins hui se ha hacostumat a batre; y així mateix, que ningú sia gosat de medir los grans sens assistència perçonal del colector de la Señoria, per a que sens presumció de frau algú puixa cobrar lo delme e partició, sots pena qui lo contrari farà de vint-i-cinch lliures.

(Que es guarde la sentència de don Jaume y de les heres en los fruits de el orta; y en los secans apartats a miga llegua puguen fer eres)

Y para que conste de todo ello y concordar este traslado con su original, y notas que tiene a la margen, que está custodido y guardado en el Archivo de la Casa y Sala Capitular y Ayuntamiento de esta villa de Novelda, en el arca de tres llaves, al que me remito; y en virtud y cumplimiento de el dicho auto doy el presente traslado y copia que se incluye en estas diez fojas comprendida ésta y principia al pie de la primera de estos autos, que van rubricados de mi acostumbrada rúbrica y que firmo y signo en el día tres del mes de octubre de mil setecientos veynete y nueve años.

Entre líneas; y notas que tiene a la margen.

En testimonio de verdad, Ilario Peres escrivano.

Establiment de Ginés Servellera (5 de setembre de 1611)

"Copia de una escritura de primitivo establecimiento hecha a uno de los pobladores de la villa de Novelda, en 5 de setiembre de 1611" (Archivo de la Fundación Cultural Medina Sidonia, legajo 264).

Copia.

In die nomine, amén: Noverint universi, com en la vila de Novelda, hui que contem cinch dies del mes de setembre any de la nativitat de nostre senyor Déu Jesuchristt de mil sis-cents y onze, en presència de mi, lo notari y testimonis dejús escrits, personalment constituhit lo señor don Pedro Maça, olim don Francisco Rocamora y Maça, senyor dels llochs de la Granja y Agost, en nom de marit y procurador de la senyora donya Ysavel Maça, senyora de les viles y baronies de Novelda, Moxent y Castell de la Mola, casa y estat de Maça, segons de dita procura consta ab acte rebut per Gaspar Sepulcre, notari, a trenta dies del mes de maig, any mil si-cents y onze, tenint en dita procura ple y bastant poder per a fer e fermar les coses dejús escrites; en dit nom y usant de dita procura dix lo dit senyor don Pedro Maça que per quant havent restat despoblada la dita vila de Novelda de tots los moriscos que en ella habitaven per rahó de la general expusió de su magestad del rey Phelip tercer, nostre senyor, manà fer de tots los moriscos de Espanya, a poblar de nou dita vila de Novelda, axí de christians vells que han vengut a poblar com dels naturals christians vells que en dita vila hi havia fen-se vasalls de la dita senyora donya Ysavel Maça; y el dit senyor don Pedro Maça en dit nom los ha admés, y fet y fermat nova població y capitulació de dita vila ab acte rebut per lo notari infraescritt a quatre dies del mes de setembre del dit any mil si-cents y onze, del qual yo, dit notari, fas fé. Y per a que vixquen ab més comoditat y tinguen cases y haziendes ab que passar la vida, els ha fet mercé del útil domini de les cases y haziendes que posehien els dits moriscos, lo directe domini del qual pertany a la dita senyora donya Ysavel Maça, sa principal, y sos successors.

Per tant, en dit nom, de son bon grat y certa ciència, ab tenor del present públic instrument en tot temps valedor y en res no valedor ne revocador, estableix e per títul de establiment lliura o quasi lliura, otorga, fa gràcia y mercé a Ginés Servellera, vehí de la vila de *las Cuevas*, present et *inferius acceptant*, e als seus, a bé millorar y en alguna cosa no pijorar, ne deteriorar, a ús y costum de bons llauradors e adquiridors, e li cedeix lo útil domini de la hazienda sigüent:

Primo: una cassa que solia ser de Joseph Borriquí, major de dies, cituada en la dita vila, en lo carrer Major, aprehada en cent y vint-y-sis lliures, les quals són la entrada del present establiment.

Ytem: un bancal de Aynus, cituat en la Orta de dita vila, en lo Partidors Nou, que serà tres tafulles y mija, affronta ab bancals de Joan Angelot y Gaspar Matraca, céqui[a] y camí; y altra cassa a les espales, de Joseph Mascon, apreada en sixanta lliures.

Ytem: altre bancal de Gaspar Aynus, en lo rech del Asenet, que serà una tafulla y una quarta, affronta ab vinya de Lyus Rafel, olivar de Martí Campillo, camí de Asp, vinya de la viuda de Joan Pérez, céquia en mig, y olivar de Martí Hieroni, céqui[a] en mig.

Ytem: una vinya de Garcia Pérez, Martí Campillo y Francés Galip, juntes, partida de Xayent, que serà cinch tafulles, affronta ab vinyes de Miquel Candela, Pere Sabater, Baltasar Milich y Joan Llobregatt, céqui[a] en mig y brazal.

Ytem: La mitad del olivar de Milich, Bellup y Gaspar Colux, junts, en la Delama, que serà una tafulla y mija, afronta ab olivars de Llorens Bellup, Pere Garcia, Gaspar Burriquí y dit Colux.

Ytem: quatre açumens de aygua en la Vila, divendres primer.

Los quals béns desús expresats cedeix e transporta el dit senyor don Pero Maça en dit nom al dit Ginés Servellera e als seus, ab ses entrades y exides, rechs, vertens, plantes e arbres que hui són y per temps seran, usos y bons costums, drets y servituts que huy tenen e puxen tenir, salvant y reservant emperò per a la dita senyora donya Ysavel Maça y per a sos sucesors *in perpetum* lo directe domini de la dita casa, terres y aygua e los drets de fadiga y lloïsmo a Senyora directa pertanyents.

Y li dóna poder y facultad y llicència per a que per sa pròpia autoritat prenga la posesió civil y natural *vel quassi* de la dita cassa, terres, y aygua. Tot lo qual tinga y goge per a si y sos sucesors e per a dels que d'ell tindran títol y caussa, ab tal que aja de cumplir les condicions, modos y pactes següents y no en altra manera:

Primerament, és estat tractat y concordat que lo dit Ginés Servellera tinga obligació dins dos mesos del present dia de hui contadors desaveïnar-se de son domisili hon lo tendrà y serà natural y fer-se vasall de la dita Senyora y de sos sucesors en la present vila y tenir en aquella son domisili y verdadera habitació, ab sa muller y fills, y residència personal, fermant sacrament y homenage de fidelitat, sos pena que si no faran dita residència personal y cessaran de fer-la per lo temps per fur estatuit, y no faran les demás coses desús expresades sempre que requests seran, estiga en facultat de dita Senyora sens solemnitat de juhí dispondre de les dites cassa y eretats, y donar-les y consedir-les a les persones que voldrà a tota sa voluntat, en res no obstant lo establiment y confesió de aquells.

Ytem: ab pacte y condició li consedeix lo present establiment, que se haja de agregar a la antiga Població de la present vila de Novelda e ab dret emphiteotal y ab les demás condicions que per dret y furs de València

dehuen cumplir los emphiteotes en favor dels Senyors directes, com si fossen particulars condicions y pactes expresats en lo present acte, tots los quals renuncia expresament.

Ytem: que tinga obligació de pagar, *ultra* de la entrada que per rahó del present establiment se li concedeix, sis sous de cens, fadiga y lloisme ab tot plen dret emphiteotich, pagador lo dia y festa de sant Miquel per rahó de la cassa tan solament.

Ytem: ab pacte y condició que aquella quantitat que tindrà obligació de pagar per rahó de entrada no se haja de pagar en diners contans, ans bé se haja de pagar de via de carregament de censal a rahó e for de tres diners per lliura, la propietat del qual censal puxa redimir en junt o en parts, per poca o mínima que voldrà pagar, a tot sa voluntad y per porrata haja de cessar y cesse la penció que correspondrà.

Ytem: que tinga obligació de pagar y respondre a la dita senyora donya Ysavel Maça y a sos successors *in perpetuum* sense altra expressió ni declaració alguna los fruits següents: *Primo*, lo delme de tots los fruits que es culliran en la Orta de la present vila per ser-le deguda al Senyor la dècima de temps immemorial, pagant a la yglecia de Orihola sexanta lliures cascun any. La qual dècima haja de pagar, dels grans, la partició y quantitat que se acostumat pagar, y per rahó dels demás fruits la dècima después que seran beneficiats sense disminució alguna. Y *ultra* lo dit delme, después de delmat, de allò que restarà, la quinta part dels matexos fruits, sense frau ni disminució alguna, restant obligat a portar dit delme e partició als graners de la Senyoria, que tindrà en la present vila y parts deputades.

Ytem: que per rahó dels fruits que es colliran en lo secà qualsevol que sien, axí per rahó del delme com per rahó de partició de fruits, tinga obligació de pagar y portar en la matexa forma que dit se ha desús la setena part indistincte de tots los fruits; en la qual setena part se entrega y comprega lo delme y partició.

Ytem: que de les moreres que plantarà en la Orta de la present vila haja de pagar la quinta partt, en la qual quinta partt se entenga y comprega lo delme y partició.

Ytem: que tinga obligació de moldre en los molins, coure pan en los forns y fer lo oli en les almàseres de la Senyoria; ab lo qual pacte se entenga estar establides les dites casa y terres.

Ytem: que puxa per pacte especial tenir una tafulla de alfals y alcaser per a el sustento de ses cavalgadures; del qual alfals y alcaser no tinga obligació de pagar delme ne partició. Emperò, ni més alfals o alcaser tindrà, o la dita tafulla tindrà per a vendre, tinga obligació de pagar delme e partició conforme se ha dit desús.

Per tot lo qual desús dit y expresat, lo dit senyor don Pedro Maça, en nom de la dita senyora donya Ysavel Maça, davall de les dites condicions se aparta y desestix de la tenència dels dits béns establits y de la Senyoria útil, que la dita Senyora, sa principal, té en aquells en qualsevol manera; y tot ho renuncia en lo dit Ginés Servellera par a que succeisca en ells de hui en avant. *Et etiam*, lo dit senyor don Pedro Maça *dicto nomine* prometé que los dits béns establits seran certs y segurs y que si sobre ells se mourà algun plet, la dita Senyora, sa principal, pendrà la defensa d'ell fins que'ls goge segurament. sens costa, ne dany o li'n donarà altres tants béns y de tan valor y ab les mateixes condicions e li pagarà los danys e ynteresos que se li causaren. Y en dit nom dóna poder a qualsevol jutges, en especial als del for, a que es somesa la dita sa principal, renunciant a son domicili

y a la ley si *convenerit de iurisdiccione omnium iudicum*, axí com si fos ab sentència difinitiva passada en cosa jusgada. E per axí atendre e cumplir totes les dites coses obliga tots los béns de la dita senyora donya Ysavel Maça, mobles e immobles, sehents y semovents, haguts y per haver. E lo dit Ginés Servellera, que a tot lo que dit està present, dix que acceptava la mercé que li a fet lo dit senyor don Pedro Maça dels dits béns establits en nom de la dita senyora donya Ysavel Maça, contenguts en lo present acte. Lo qual y les condicions d'ell, y dits capítuls y acte de nova població li és estat llegitt per mi, lo notari ynfrascrit, y havent entés bé tot lo desús dit y acceptat, promet y se obliga de guardar, pagar y cumplir tot lo contengut en lo present acte y dits capítuls y acte de nova població, del modo y manera que està referit y declarat en aquells, axí com si los dits capítols se tornaren a expressar y escriure en la present acceptació; los quals vol haver aquí per expresats, com si *de verbo ad verbum* fosen escrits. Y ab ells y davall dels contenen confessa tenir de la dita senyora donya Ysavel Maça lo domini útil dels dits béns de *super* establits, y es dóna per entregat d'ells. Y se obliga a pagar la dita partició de fruits inters e cens ab fadiga e lloïsme, y cumplir totes les demás condicions capitulades y tot lo demás contengut y expresat en lo present acte sots les penes desús referides e ymposades. Y renuncia qualsevol ley, dret y fur que contra dites coses puxen valer e profitar, encara que requereixquen expresa y particular nominació. Y vol que lo present acte y lo compliment d'ell, y lo anex y dependent, se execute davant los oficials y jutges que la dita senyora donya Ysavel Maça elegirà e delegarà y davant son Procurador General de la present vila de Novelda; al for y jurisdicció del que axí delegarà y elegirà la ditte senyora donya Ysavel Maça y sos sucesors es sotmet y renuncia a son for y jurisdicció y domisili y a la ley si *convenerit de iurisdiccione omnium iudicum*. E per axí atendre e cumplir totes les dites coses, cascuna e sengles de aquelles, obliga sa persona e béns mobles e immobles, sehents y semovents, haguts y per haver, *quod est. Actum* en dita vila de Novelda, en lo dit mes e any desús dits, e sentt present per testimonis miser Pere Lluys Esteve de València y Melchor Gómez de Novelda, respective habitants *in eorum fidem ego Petrus Joanes Quexans, notario publico ad presencia resipienda requisitus eum in irto et supra posito ubi legitur uniti jis hie meum appen. signum.*

Cabreu de Sabastià Cervellera (1626)

"*Libro de Cabreves de Novelda fechos por el Doctor Mingot, año 1625*" (Archivo de la Fundación Cultural Medina Sidonia, legajo 276, Capbreus 1625-1628, f. 45 v.-47 v.).

En presència del doctor Gregori Mingot, cavaller jutge delegat en totes les causes inphitioticals de béns tenguts a directa senyoria, çens, ffadiga y lloïsme a la senyora donya Izabel Maça, condessa de la Granja, senyora de la present de la present [*sic*] vila, cassa i estat de Maça, consta de dita delegació ffeta per lo senyor don Pero Maça, *olim* don Francisco Rocamora y Maça, compte de la Granja, senyor de la cassa y estat de Maça y lloch de Agost, segons consta hab acte rebut per Lloís Giner, major de dies, notari, escrivà de la present caussa i cabreu en sinch dies del mes de çettembre de l'any de la nattivitat de nostre senyor Déu Jesucrist mil sis-çents i vint-i-sinch; y de la procura de dit senyor don Pero Maça consta en virtut del qual ha ffet dita delegació consta hab acte rebut per Gaspar Sepulcre, notari de València, en trenta dies del mes de

maig mil sis-cents i onze, personalment constituït Sabastià Cervellera, vehí y abitador de la present vila, lo qual a instància de Cristòfol Tortosa, procurador ffiscal y patrimonial de la dita e present vila y baronia, consta de la procura rebuda per Pere Juan Quexans, notari, y present yo, Lloís Giner, notari, y testimonis infraescrits, ffonch per lo dit jutge interrogat si ell, dit Sabastià Cervellera, detenia y possehia alguns béns i possessions y aigua tenguda y tengudes sots directe domini de la dita senyora dona Izabel Maça, ab ffadiga i lloïsme, y ab quin çens y rresponsió de ffruits y ab quines llimitacions y conffrontacions se llemiten y conffronten; lo qual dit Sabastià Çervellera, present lo dit Cristòfol Tortosa en lo dit nom, mijansant jurament dix y conffessa possehir les casses y possessions y béns que declara tengudes als pactes, càrrechs y condissions que dirà:

Primo, possehex una cassa cittuada y possada en la present vila en lo carrer Major, que solia ser de Jusep Borrequí, morisco, que haffronta ab cassa de la viuda de Marco Abat y ab cassa de Ffransisco de Gandia y cassa de Ginés Abat y cassa de Viçent Martínez y ab dit carrer.

(Posseeix esta casa Vicent Gómez)

Ítem, possehex sots dita directa senyoria un bancal que solia ser de Aynus, morisco, cittuat y possat en la horta de dita vila, en lo rrech del Partidor Nou, que serà tres taffulles y mija, poch més o menys, que haffronta ab bancal de Melchor Peres de Gaspar y bancal de Miquel Errero, camí y céquia Major.

(3 ttf. +. Passa a [Juan de Algara?])

Ítem, possehex altre bancal sots dita directa senyoria que solia se Gaspar Aynus, morisco, çittuat en dita horta de dita vila, en lo rrech de l'Asenet, que serà una taffulla i una quarta, que haffronta hab olivar de Juan Berenguer y camí que va a la vila de Asp y ab tterres de Miquel Sanchis y çenda.

(1 ttf. 1 q. Posseeix si mateix)

Ítem, possehex sots dita directa senyoria unes vinyes çittuades y possades en la horta de la present vila en la partida del Xayent, rech de l'Almúnia, que seran sinch taffulles, haffronten ab vinyes de la viuda de Pere Sabater y vinyes de Gregori Celler, vinyes de Juan Llobregat y brasal, y vinya de Juan Gomes menor.

(5 ttf. Posseeix si mateix)

Ítem, possehex sots dita directa senyoria quatre asúmens de aigua en la Vila, en la martava del divendres primer.

(Posseeix esta aigua si mateix)

Tots los quals béns pervengueren a Ginés Servellera, son pare, ab acte d'establiment ffet per lo senyor don Pero Maça en lo dit nom, rebut per Pere Juan Quexans, notari, en sinch dies del mes de cettembre de l'any mil sis-cents i onze, y en après pervengueren a ell, conffessant, per aver-li ffet lo dit son pare donació de dits béns en contemplació de matrimoni, hab acte rebut per lo mateix Pere Quexans, notari.

Ítem, conffessa possehir sots dita directa senyoria un olivar çittuat y possat en la horta de la present vila en lo rrech del Molí, que seran dos taffulles i mija, poch més o menys, que haffronta ab çenda y céquia y olivar de Pere Crespo major, lo qual li a pervengut per barata que fféu ab Damià Peres ab un altre olivar que solia ser de Domilich, Bellup y Gaspar Colux, en la partida de l'Aledua, que ffo establít al dit Ginés Servellera, son pare, ab acte d'establiment y li pervengué a ell, conffessant, ab lo dit acte de donació.

Tots los quals béns, axí los que li an pervengut en lo dit acte d'establiment y donació com lo dit olivar, que li pervengué ab la dita barata, estan tenguts ha directa senyoria de la dita senyora dona Izabel Maca y sos suchs-sessors *ym perpetuum*, ab ffadiga y lloïsmo y ab tot altre dret inphitiotical y ab los censos y rresponçons ffruits y càrrechs següents:

Primo, la dita cassa fa de çens a dita senyora i suchs-sessors sis sous tots anys pagadors en lo dia de sent Miquel, además de un censal redemible de propietat de çent i vint-y-sis lliures y ànua pençió trenta un sou i sis dinés, pagadors a la matexa senyora y suchs-sessors yn perpetuum cascun any en dit dia de sent Miquel.

Ítem, totes les tterres que ha conffessat possehir en la horta de la present vila fan de çens a dita senyora i suchs-sessors quatre dinés per cascuna taffulla pagadors cascun any en lo dit dia de sent Miquel; y més, estan tengudes y obligades dites tterres a pagar lo delme de tots los ffruits que-s colliran, so és, dels grans de huit parts la huna, y dels demás ffruits, la dèssima part després que seran beniffissiat çens disminució alguna; i *ultra* del dit delme, després de delmat, la quinta part dels matexos ffruits ab obligació de portar aquells als graners de la Senyoria; y si plantarà moreres, y de les que ha plantat, sols tinga obligació de pagar de sinch huna per delme y partiçió.

Ítem, los asúmens de aigua ffan de çens a dita Senyora y suchs-sessors dos dinés per cascun asumen pagadors en dit dia de sent Miquel.

Ítem, possehex sots dita directa senyoria dos trosos de terra secà çit tuats y possats en la partida de la Romana, terme de la present vila, que serà una caffissada, que lo hun tros haffronta per totes parts ab montanyes y camí de la Romana, y l'altre tros haffronta ab montanya y camí y tterres de Ginés Martínez, montanya enmig; los quals trosos de tterra los possehex haurà dotze anys, poch més o menys, çens tenir títol perquè Marco Colàs, que rrepartia les tterres dix a ell, conffessant, y a sos jermans que si volien procurar dites terres que les procurasen y per dita raó les a procurades ab bona ffe; y estan tenguts dits dos trosos de tterra en lo Camp al matex çens y rresponció de ffruits que les demás tterres del secà són estades establides, so és, quatre dinés per cascuna caffissada pagadors cascun any en lo dia de sent Miquel y dels demás ffruits que-s colliran de set parts la huna per delme y partiçió, y portar aquells com està dit als graners de la dita senyora dona Izabel Maça y ssuchs-sessors, ab ffadiga y lloïsmo, com a senyora directa que és de dites tterres y de tots los demás que ha conffessat possehir.

E ffinalment, estan tenguts y obligats dits béns als demás pactes y obligacions appossats y aportats en lo dit acte d'establiment y acte de la nova població mensionat en aquells.

E ffeta la dita conffessió per lo dit Cristòfol Tortosa, en lo dit nom, ffón hachçeptada ab protestació de sos drets per a poder instar demanda de comís de dits béns y ffer comissar aquells y demanar los danys que-s trobaran per les causes que deduhirà y ab dita protestació y refermassió de sos drets instant lo dit Tortosa fón condempnat en pagar en sos deguts terminis los censos y ffruits dels béns que té establits y li pervengueren ab la dita permuta; y per lo dit jutge ffón manat rebre acte públich, y per mi, Lloís Giner, notari, ffón rebut en la vila de Novelda en lo dia, mes e any desús dits.

Testes Ffrançés Juan y Damià Sabater, de dita vila de Novelda vehïns i abitadors.